

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Diplomová práce

2015

Bc. Hana Novotná

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Bc. Hana Novotná

Životní strategie žen ve vědě

Diplomová práce

Praha 2015

Autor práce: Bc. Hana Novotná

Vedoucí práce: PhDr. Jan Balon, Ph.D.

Rok obhajoby: 2015

Bibliografický záznam

NOVOTNÁ, Hana. *Životní strategie žen ve vědě*. Praha, 2015. 76 s. Diplomová práce (Mgr.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií. Katedra sociologie. Vedoucí diplomové práce PhDr. Jan Balon, Ph.D.

Abstrakt

Tématem diplomové práce jsou způsoby harmonizace vědecké práce a péče o domácnost na pozadí transformace vědy. Autorka si klade za cíl popsat proměnu institucionálních aspektů vědecké práce a její reflexi v biografiích vědkyň. S tímto cílem nejprve provádí historický exkurz stručně mapující účast žen na vědeckém bádání a popis změn, ke kterým došlo v souvislosti s transformací vědy. Následně se autorka zaměřuje na současný diskurz týkající se rovného postavení žen a mužů ve vědě. V rámci tohoto diskurzu je poukazováno na kontradiktorní tlak požadavků kladených na vědu a požadavku mateřství, kterému musí vědkyně čelit. Těžištěm práce je představení výsledků vlastního kvalitativního výzkumu. Na základě analýzy hloubkových rozhovorů autorka dospívá k závěru, že i přes přetrvávání a další posilování genderových stereotypů dochází k pozitivnímu posunu ve vnímání žen ve vědě. Navzdory tomuto posunu se v souvislosti s probíhajícími změnami vědecké práce objevuje nová hrozba spočívající v nejistotě vědeckého zaměstnání pramenící z průniku tržních principů do vědy. V práci je tedy zřetelné nejen zaměření na proměnu institucionálních norem vědecké práce, ale je také kladem silný důraz na prožívání a vnímání jednotlivých vědkyň.

Klíčová slova:

Věda, ženy, transformace vědy, prekarita

Abstract

The topic of this diploma thesis is the ways of harmonization of scientific work and care in the context of the transformation of science. The author aims to describe the transformation of the institutional aspects of scientific work and its reflection in the biographies of women scientists. At first the author focuses on the insight into the history of science to map participation of women on the scientific inquiry and to describe the transformation of science. Afterwards she moves her focus towards the actual discourse of equal chances for men and women in science, which highlights contradictory pressures of

the standards of scientific work and motherhood that women in science must face. In the main part of the paper the results of a qualitative survey conducted by the author are presented. The author came to a conclusion that even though the gender stereotypes on men's and women's role in science and family are still persisting some progress towards the equality of men and women in science has been made. On the other hand the transformation of scientific work is posing new threat of insecurity of the scientific work that is grounded in the principles of free market

Keywords:

Science, women, transformation of science, precarity

Rozsah práce: 131 217 znaků

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne

Hana Novotná

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala PhDr. Janu Balonovi, Ph.D. za přínosné rady a komentáře při psaní této diplomové práce. Dále děkuji všem informátorkám výzkumu za projevenou důvěru a poskytnutí velmi cenných informací. V neposlední řadě děkuji také své rodině a přátelům za vytrvalou podporu nejen při psaní této práce, ale také v průběhu celého studia. Děkuji také Jitce za gramatické korekce práce.

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Teze diplomové práce

Konzultant: PhDr. Jan Balon, Ph.D.

Předpokládaný název: Životní strategie žen ve vědě

Klíčová slova: Věda, ženy, feminismus

Předběžná náplň práce:

V diplomové práci se budu zabývat tématikou inspirovanou prací kontaktního centra Ženy a věda - životními strategiemi vědkyň. Vzhledem k rozsáhlosti tohoto tématu se budu blíže zabývat způsoby, jakými ženy prožívají dilema rodinného života a plného nasazení ve vědecké práci představené mimo jiné v knize *Nejisté vyhlídky: proměny vědecké profese z genderové perspektivy*.

V teoretické části práce si tak budu klást za úkol načrtnout linii proměny postavení žen ve vědě až po současný stav. Zároveň také představím současný stav účasti žen na vědecké práci a odůvodnění, která jsou s ním spojována.

Praktická část práce se pak bude věnovat výlučně českému vědeckému prostředí. V rámci této části diplomové práce budu provádět kvalitativní rozhovory s vědkyněmi z různých věkových kategorií a vědních odvětví. V rozhovorech se budu zaměřovat především na řešení, která vědkyně nacházejí ve sladování pracovního a rodinného života. Hlavní otázkou bude, jaké strategie vědkyně využívaly během souběhu vědecké práce a zakládání rodiny. Cílem práce bude tedy, na rozdíl od knihy, z níž pochází má inspirace, poukázat na jakousi pozitivní dimenzi sladování vědecké práce a rodinného života.

Zásady pro vypracování:

V práci si kladu za cíl předložit pozitivní dimenzi sladování vědecké práce a rodinného života. Jde tedy o to ukázat, jakým způsobem se vědkyně v proměňujícím se vědeckém prostředí vypořádávaly a vypořádávají s rolí vědkyně-matky. Vzhledem k tomuto cíli bude

první část práce představovat především kompilaci textů a článků relevantních pro vývoj diskursu role žen ve vědeckém prostředí.

Praktická část práce pak bude spočívat v provádění kvalitativních polostrukturovaných rozhovorů a jejich analýze. V rozhovorech i následné analýze se budu zaměřovat především na řešení, která vědkyně nacházejí nebo nacházely ve sladování pracovního a rodinného života. Výsledkem analýzy tak budou určité strategie vědkyň pro vědeckou práci a rodinný život. Vzhledem k tomu, že je velmi pravděpodobné, že se tyto strategie v průběhu času a s měnící se vědou proměňovaly, bude v rámci práce možné načrtnout i tuto postupnou proměnu a vliv změn ve vědě na životy vědkyň. Cílem práce pak bude poukázat na vývoj role žen ve vědě a na jejich proměňující se strategie sladování vědecké práce a rodinného života.

Title: Life strategies of women in science

Keywords: Science, women, feminism

Expected contents:

In my thesis I will deal with the topic inspired by the work of the contact centre Women and science- life strategies of the women in science. Since the topic is very broad, I will focus on the ways how women experience the dilemma between family life and full concentration on the academic work as it is presented in the book *Nejisté vyhlídky: proměny vědecké profese z genderové perspektivy*.

In the theoretical part of the thesis it will be my task to draw the line of the change in perception of the role of women in science. I will also introduce today's situation in science and state some of its justifications. In the practical part of the work I will further narrow the theme and I will deal with the Czech science. In this part of the thesis I will conduct interviews with scientists of different age and from different scientific disciplines. I will mainly focus on the solutions they found to harmonize their family life and academic careers. The aim of the thesis will then be to point out the positive dimension of the dilemma between academic career and family life.

Orientační seznam literatury

- Felt, Ulrike (ed). Knowing and living in academic research: convergences and heterogeneity in research cultures in the European context. 1st ed. Praha: Institute of Sociology of the Academy of Sciences of the Czech Republic, 2009, 242 s. ISBN 978-80-7330-156-9.

- HAŠKOVÁ, Hana, Alena KŘÍŽKOVÁ a Marcela LINKOVÁ. Mnohohlasem: vyjednávání ženských prostorů po roce 1989. 1. vyd. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006, 331 s. ISBN 80-7330-087-7.
- LINKOVÁ, Marcela. Nejisté vyhlídky: proměny vědecké profese z genderové perspektivy. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2013, 193 s. ISBN 978-80-7419-145-9.
- ŠALDOVÁ, Kateřina. Cesty labyrintem: o vědecké profesi, soukromém životě a jejich propojování. Vyd. 1. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2007, 54 s. ISBN 978-80-7330-115-6.
- TENGLEROVÁ, Hana. Postavení žen v české vědě a aktivity na jejich podporu: monitorovací zpráva za rok 2008. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2008, 51 s. ISBN 978-80-7330-158-3.
- TENGLEROVÁ, Hana. Postavení žen v české vědě a aktivity na jejich podporu: monitorovací zpráva za rok 2009. Vyd. 1. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2010, 74 s. ISBN 978-80-7330-181-1.
- TENGLEROVÁ, Hana. Postavení žen v české vědě a aktivity na jejich podporu: monitorovací zpráva za rok 2010. Vyd. 1. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2011, 53 s. ISBN 978-80-7330-193-4.
- TENGLEROVÁ, Hana. Postavení žen v české vědě: monitorovací zpráva za rok 2011. Vyd. 1. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2012, 59 s. ISBN 978-80-7330-227-6.
- TENGLEROVÁ, Hana. Postavení žen v české vědě. Monitorovací zpráva za rok 2012. Vyd. 1. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2014, 72 s. ISBN 978-80-7330-245-0.

.....
Datum

.....
Podpis

.....
Podpis konzultanta

Obsah

Úvod.....	1
Historický kontext postavení žen ve vědě.....	3
Transformace vědy.....	9
Harmonizace vědecké práce a péče o rodinu v diskurzu rovných příležitostí ve vědě.....	15
Výzkumné otázky a cíle.....	19
Metody zkoumání.....	20
Sběr dat.....	21
Analýza rozhovorů.....	22
Transformace a harmonizace očima vědkyň.....	23
Proměna organizace vědecké práce.....	23
<i>Věda před rokem 1989</i>	23
<i>Rok 1989 a transformace organizace vědecké práce</i>	26
<i>Současný stav vědy</i>	27
Harmonizace vědecké práce a péče o rodinu.....	35
<i>Nejvyšší věková kategorie</i>	35
<i>Střední věková kategorie</i>	38
<i>Nejnižší věková kategorie</i>	44
Shrnutí výsledků výzkumu.....	48
Závěr.....	51
Summary.....	53
Použitá literatura.....	54
Seznam příloh:.....	61
Příloha 1: Informovaný souhlas s rozhovorem a zpracováním osobních údajů.....	62
Příloha 2: Scénář polostrukturovaného rozhovoru I.....	63
Příloha 3: Scénář polostrukturovaného rozhovoru II. (pro Ph.D.).....	65

Úvod

Problematika účasti žen na vědeckém bádání je v souvislosti s diskuzemi o genderové rovnosti a stále se zvyšujícím počtem žen na univerzitách a ve vědě v současné době velmi aktuální. V České republice v souvislosti s touto problematikou vzniklo při Akademii věd ČR v roce 2001 Národní kontaktní centrum- ženy a věda¹, které se zaměřuje jednak na výzkum postavení žen v české vědě, ale také na soustavnou podporu mladých vědkyň.

V pracích NKC-ŽV je poukazováno mimo jiné na to, že současné požadavky kladené na vědecké pracovníky spočívající ve vysokém pracovním nasazení, lineární kariérní dráze a mezinárodní mobilitě jsou uskutečnitelné především v rámci kariér mužů, kteří na rozdíl od žen nejsou vázáni požadavky péče o rodinu. Z tohoto důvodu je pak pro vědkyně takřka nemožné dosahovat srovnatelných kariérních pozic, jakých dosahují vědci. [srovn. např.: Šaldová (ed.) 2007, Linková et.al. 2013]

Zaměření předkládané práce vychází právě z tohoto relativně beznadějného pohledu na vědeckou kariéru žen. Tématem diplomové práce tedy jsou způsoby harmonizace vědecké práce a péče o domácnost na pozadí transformace vědy. Zajímám se především o proměnu institucionálních aspektů vědecké práce a její reflexi v biografiích vědkyň. V textu si pokládám otázku, jakými změnami prošly podmínky vědecké práce, jakým způsobem jsou tyto změny reflektovány vědeckými pracovnicemi a jak se následně odrážejí v jejich biografiích.

S tímto cílem nejdříve v úvodních kapitolách práce provedu historický exkurz, ve kterém naznačím absenci žen při formování vědecké práce a současné trendy spočívající v nárůstu žen ve vědě. Dále se zaměřím na proměny, kterými prošla organizace vědecké práce během posledních 65 let, jelikož dle mého názoru představují velmi významný kontext uskutečňování vědecké kariéry žen. Následně se blíže zaměřím na aspekty harmonizace vědecké práce a péče o domácnost vyplývající z na ženy kladeného kontradiktorního tlaku maskulinního charakteru vědecké práce a imperativu mateřství, na které poukazuje také NKC-ŽV.

Těžiště práce pak bude spočívat v představení vlastního kvalitativního výzkumu provedeného mezi vědkyněmi z přírodovědných a lékařských vědeckých institucí a jeho výsledků. Vzhledem k tomu, že jsem se ve své práci chtěla orientovat na jakýsi pomyslný standardní model uskutečňování vědecké kariéry žen, zaměřila jsem se ve svém výzkumu právě na přírodní vědy a to především na základě jejich přetrvávajícího dominantního

---

¹ Dále jako NKC-ŽV.

postavení při formování modelů vědecké práce.² V poslední části diplomové práce pak porovnám výsledky výzkumu z jednotlivých věkových kategorií respondentek a poukáži na význam institucionálního kontextu v kariérních dráhách vědkyň.

---

² Přírodní vědy sehrávají již v dílech klasické sociologie roli jakéhosi modelu formování věd humanitních [srov. např. Durkheim 1998: 128-133; Weber 1998: 7-134] a tuto roli do značné míry zastávají i dnes. To se v současnosti projevuje především v nastavení hodnocení vědecké práce, kdy jsou měřítka kvality vědeckých pracovníků a výstupů odvozována především na základě fungování přírodních věd. Hodnocení vědy tak obecně probíhá prostřednictvím kvantifikovatelných ukazatelů jako je například citační index jednotlivých vědců. [srovn. např.: Filáček 2005: 96-105]

Historický kontext postavení žen ve vědě

Když se podíváme do historie, ženy se ve vzdělávacích a vědeckých institucích oficiálně objevují velmi pozdě i přes to, že v nich jistou roli hrály již od antiky a ve středověku bylo ženám poskytováno vzdělání prostřednictvím konventů. S rozvojem univerzit v průběhu 12. - 15. století šance žen na vzdělání výrazně poklesly, protože univerzity byly z principu pro ženy uzavřené. V období středověku a renesance však existovala pro ženy možnost účastnit se vědy prostřednictvím neuniverzitních institucí, kde byla volnější pravidla přijetí. Další překážkou pro uplatnění žen ve vědě však byl vznik prvních akademických institucí v 17. a 18. století, které si kladly za cíl shromažďovat vědce a empirické poznatky postavené mimo univerzity. Ty byly totiž opět určeny výhradně pro muže a ženy nepřijímaly hluboko do 20. století.³ [viz.: Schiebinger 1987: 316]

Jak uvádí Stamhuis [viz.: Stamhuis 2004: 23-24] výraznější změny ve vědě přichází koncem 18. a začátkem 19. století spolu s průmyslovou revolucí, vzestupem buržoazní třídy a proměnou univerzit. Univerzity stále vycházely ze svého středověkého obrazu, který do nich obsazoval muže žijící v celibátu věnující se především klasickému studiu. Vzhledem k této povaze univerzit se ženám tohoto vzdělávání nedostávalo. S rozvojem techniky v průběhu průmyslové revoluce však došlo k proměně univerzit a stala se z nich nejen centra učení, ale také centra výzkumu. Z toho vyplývá, že pokud se tedy někdo chtěl stát vědcem, musel vystudovat na univerzitě. Navzdory této změně ve smyslu i organizaci univerzit však byly ženy z univerzitního vzdělání nadále vynechávány.

Tento trend dle Stamhuis [viz.: Stamhuis 2004: 20-22] pokračoval až do konce 19. století a vědecké instituce byly výhradně mužskou záležitostí. Ženy se nemohly stát členkami vědeckých organizací a jejich přístup do vědy byl formálně nemožný. Pozice žen až do 19. století tak spočívala především v péči o domácnost. Jedinou z možností, jak se účastnit vědeckého bádání, bylo spolupracovat s muži. Ženy se do vědy dostávaly prostřednictvím kariér svých partnerů, kteří zpravidla prováděli své výzkumy doma, nebo prostřednictvím spolupracovníků. V tomto případě však hrozilo, že jejich přínos k vědeckému poznání bude podřazený přínosu mužů.⁴

---

³ První vědeckou společností, kde se ženy mohly aktivně účastnit vědy, byla The Physical Society of the Ladies založená v roce 1785 v Holandsku. Tato společnost byla určena výhradně pro ženy a tak oddělená od mužského vědeckého bádání. [viz.: Stamhuis 2004: 20-22]

⁴ Z historie vědy je patrné, že společenská ocenění a prestiž velmi často získávali vědci na úkor jejich vědeckých spolupracovnic a ženy byly z vědy ať již záměrně nebo v důsledku stereotypů vynechávány. Jako příklad lze uvést lékařku Trotulu z 11. století, jejíž jméno bylo mnichem na základě stereotypů přepsáno na mužské a sama Trotula byla považována za porodní bábu. Existuje však mnoho dalších příkladů i z 19. a 20. století, kdy

Zásadní změna přichází až společně s emancipačními hnutími 19. a 20. století, kdy se už ženy v důsledku poklesu aristokratické moci a nárůstu buržoazie nemohly účastnit práce svých mužů a jejich role spočívala především v setrvávání v domácnosti.⁵ Mezi první univerzity otevřené ženám se řadí univerzita ve Švýcarském Zurichu, která byla pro ženy otevřena v roce 1864 a byla následována univerzitami v Belgii, Francii, Anglii a v dalších evropských zemích. Tato změna však trvala hluboko do 20. století, kdy se ženy mohly postupně začít zapojovat i do práce na univerzitách. [viz.: Stamhuis 2004: 26-33] V důsledku maskulinního ideálu obrazu vědce, o kterém pojednám níže, byly ženy i po zpřístupnění univerzitního vzdělání a vědeckých kariér velmi často vynechávány z přehledů a výzkumů vědeckých pracovníků a jejich vědecká kariéra obecně nezískávala takovou společenskou prestiž jako kariéra mužů. [srov.: Rossiter 1993: 331-333]

Vývoj postavení žen ve vědě v českém prostředí⁶

V českém prostředí byl ještě v průběhu 19. století jen velmi malý zájem o vzdělávání žen. Vzdělávání žen bylo ojedinělé a probíhalo především na základě motivace připravit dívky ze střední třídy pro jejich budoucí roli v rodině, aby byly schopné vlastenecky vychovávat potomky a společensky reprezentovat svého muže. Situace se začala pomalu měnit až v 40. letech 19. století, kdy v roce 1842 proběhl první pokus o vzdělávání žen prostřednictvím školy Budeč. Tento projekt však záhy zanikl. [viz.: Štrbáňová 2004: 70-71, též Štrbáňová 2007: 27] V tomto období také začaly ženy pronikat do světa mužů prostřednictvím měšťanských salonů, kde působili jako účastnice diskuzí. [viz.: Štrbáňová 2007: 27] Postupné změny ve vzdělávání žen nastaly až mezi lety 1863 a 1897 kdy bylo ženám nejdříve umožněno středoškolské vzdělání a následně také studium na některých fakultách vysokých škol.⁷

---

spolupracovnicím a manželkám slavných vědců nebyl připisán podíl na vědeckých objevech (např. Lise Meitner, Frieda Rabsch-Robbins, Herta Ayrton či Gerty Cori). [srov.: Rossiter 1993: 327-331]

⁵ Kolem roku 1850 se v důsledku tohoto útlaku pozvedala emancipační hnutí, která pro ženy požadovala právo volit a rovnost s muži v platebních a vzdělanostních šancích. Vzhledem k tomu, že soukromá výuka žen byla pro většinu rodin příliš finančně náročná, vznikaly po roce 1850 pro ženy první možnosti středního a vyššího vzdělávání zakládáním škol pro ženy nebo otevíráním škol původně plánovaných pouze pro muže. [viz.: Stamhuis 2004: 25-26]

⁶ V českém prostředí o historii účasti žen na vědě pojednává především Soňa Štrbáňová. Já v tomto textu vycházím z prací: „The Institutional Position of Czech Women in Bohemia, 1860-1938“ a „Ženy ve vědě 1840-1989“.

⁷ Podrobně se tímto tématem zabývá Soňa Štrbáňová [viz.: Štrbáňová 2004: 73-86, též Štrbáňová 2007: 27-29]. Po pádu Bachova absolutismu v 60. letech, kdy byla plošně zaváděna česká výuka, se také začaly prostřednictvím emancipačních a feministických snah postupně stírat rozdíly ve vzdělání mužů a žen a v roce 1863 byla založena vyšší dívčí škola. Ta poskytovala ženám středoškolské vzdělání bez maturitní zkoušky a tedy bez možnosti studovat na vysoké škole. Možnost skládat maturitní zkoušky ženy získaly na základě řady iniciativ

Se vznikem První republiky a vlivem demokratizace společnosti bylo ženám Ústavou garantováno stále více možností prostřednictvím studia na vysoké škole a právní rovnosti s muži. Uplatňování těchto práv však bylo svízelné, jelikož ve společnosti přetrvávaly genderové stereotypy, které ženy stavěly především do rolí pečovatelek o děti a domácnost. Ženy sice vstupovaly do „mužského“ světa kariéry, ale přepokládalo se od nich, že v tom případě přejmou hodnoty a modely chování vytvořené muži. Vstupem do tohoto světa si však ženy přinášely dilema harmonizace péče o rodinu a kariéry, kterým narušovaly svět mužů orientovaný především na profesní kariéru. Tendence k genderovým stereotypům ve společnosti i přes postupné zaměstnávání žen tak dále přetrvávaly. V období krizí se dokonce prohlubovaly a nabíraly i legislativní formy (například v roce 1938 bylo zákonem umožněno propouštět vdané ženy, aby uvolnily místo mužům). [viz.: Musilová 2002: 171-179]

Štrbáňová [viz.: Štrbáňová 2004: 87-90, též Štrbáňová 2007: 29-30] dále uvádí, že s růstem statusu žen a jejich nástupem k univerzitnímu vzdělávání se ženy začaly také zajímat o vědeckou práci na univerzitách i mimo ně. Vzhledem k výše zmíněným genderovým stereotypům a chápání vědy jako „mužského“ světa se absolventky uplatňovaly jen velmi zřídka. V rámci univerzity byl pro ženy nejpříznivější vývoj na lékařské fakultě, kde během let 1909-1939 bylo přijato 163 odborných asistentek, přičemž byly habilitovány celkem dvě docentky. Na přírodovědecké fakultě byly odborné asistentky pouze 4 a filozofická fakulta měla 4 docentky zabývající se historií. V technických oborech byla situace žen ještě svízelnější. Na ČVUT působilo pouze několik odborných asistentek a na lesnické fakultě do roku 1945 nestudovaly ženy vůbec. První profesorkou v českém univerzitním prostředí byla až v roce 1945 s platností do roku 1939 jmenována Milada Paulová.

Ve 20. století v českém prostředí působilo postupně 5 neuniverzitních vědeckých institucí, které byly následně transformovány v Československou akademii věd a to: Královská česká společnost nauk, Česká akademie věd a umění, Gesellschaft zum Förderung deutscher Wissenschaft, Kunst und Literatur in Böhmen, Masarykova akademie práce, Československá národní rada badatelská. I přes to, že byly ženy legálně rovnoprávné s muži a bylo jim umožněno dosáhnout univerzitního vzdělání, jejich členství v některé

---

roku 1878. Studovat vysokou školu v tomto období však bylo možné pouze v zahraničí a pro její absolventky nebylo uplatnění v zaměstnání. V roce 1889 pak na základě iniciativy Elišky Krásnohorské vznikl spolek Minerva za vzdělávání žen na střední a vysoké škole. Na základě silného celospolečenského tlaku vzniklo v roce 1890 první dívčí gymnázium v Evropě. S postupnou změnou legislativy došlo v roce 1896 v Habsburské monarchii k validování vysokoškolských diplomů získaných v zahraničí a v roce 1897 bylo ženám zákonem povoleno studium na filozofické a lékařské fakultě. Během První světové války pak podle Štrbáňové počet žen na univerzitě dramaticky stoupl vzhledem k tomu, že nahradily muže, kteří šli do války.

ze jmenovaných akademických institucí bylo velmi výjimečné⁸ a zpravidla byly tyto ženy zároveň angažovány také na univerzitách. Výjimkou byla Česká akademie věd a umění, kde v umělecké sekci bylo mezi členy 10 žen. K významné proměně pozice žen ve vědě mělo dojít po transformaci akademických institucí v Československou akademii věd, kdy zároveň politický režim proklamoval rovný status žen a mužů. V tomto období počet žen v akademii sice stoupal, ale ženy stále nebyly přijímány za členky instituce. Za 40 let své existence měla Československá akademie věd více než 500 členů a z toho však pouhá 2% byly ženy. [viz.: Barvíková, Martinovský 2004: 191-208] V období mezi lety 1950-1960 byly ženy opakovaně nominovány na členství v akademii, ale nikdy nedošlo k jejich zvolení, protože česká společnost údajně ještě nebyla připravená mít ženy ve vedoucích pozicích. [viz.: Barvíková, Martinovský 2004: 211]

Po roce 1989 s další demokratizací společnosti se také zlepšila pozice žen ve vědě. S transformací Československé akademie věd v Akademii věd České republiky bylo zrušeno členství v instituci a pozice žen ve vědě se v současnosti posuzuje především podle toho, zda se ženy mohou účastnit na rozhodování ve výzkumných institucích. Pro ilustraci nárůstu počtu žen ve vědeckých institucích a jejich příležitostí účastnit se rozhodovacích procesů ve vědě uvádím srovnání Československé akademie věd a Akademie věd České republiky v roce 2003 uvedené Barvíkovou a Martinovským [viz.: Barvíková, Martinovský 2004: 208-209]. Během existence Československé akademie věd mezi lety 1952-1992 bylo v čele některého z výzkumných ústavů pouze 6 žen, kdežto v roce 2003 stály ženy v čele jedné třetiny 58 ústavů Akademie věd ČR.

V současné době je vlivem pokračující demokratizace společnosti vysokoškolské vzdělání již přístupné všem ženám ve stejné míře jako mužům. O tom svědčí i statistiky z uplynulých let, kdy podíl žen studujících na magisterském stupni vysokých škol trvale převažoval nad muži. V roce 2008 byl podíl žen na magisterském stupni vysokých škol 59,9% [viz.: Tenglerová 2009: 16], v roce 2011 již 60,2% [viz.: Tenglerová 2011: 15] a v roce 2012 60,4% [viz.: Tenglerová 2012: 17].

Ačkoliv došlo k markantnímu nárůstu účasti žen na univerzitním vzdělání, rovnost žen a mužů ve vědě je stále vzdálená a ve vědě se uplatňuje stále méně žen než mužů. Výrazný pokles tak nastává již podílu doktorandek vůči doktorandům, který se pohybuje kolem 40%. Podíl žen ve vědě a výzkumu pak dlouhodobě kolísá mezi 30-32%. V roce 2007 byla tato hodnota 31,8%, v roce 2008 30,9%, v roce 2009 31%, v roce 2010 30,6, v roce 2011 30,1% a

---

⁸ Například za historii Královské české společnosti nauk získaly výjimečné členství 3 ženy. [viz.: Barvíková, Martinovský 2004: 192-193]

v roce 2012 31,5%. Nejvýznamnější podíl žen mezi vědeckými pracovníky je však v kategorii pomocných pracovníků, kde se jejich podíl dlouhodobě pohybuje v rozmezí 45-49%. Podíl výzkumnic se na druhou stranu dlouhodobě pohybuje kolem jedné čtvrtiny. V roce 2007 byla tato hodnota 25,4%, v roce 2008 25,4%, v roce 2009 26%, v roce 2010 25,6%, v roce 2011 25,1% a v roce 2012 27,4%.⁹ Z výše uvedených údajů vyplývá, že podíl žen tedy klesá s narůstající prestiží práce. To lze ilustrovat i na faktu, že v Akademické radě AV ČR nepůsobila v roce 2007 žádná žena a v dalších letech byl jejich podíl 11,8% nebo že ve vedení Grantové agentury ČR mezi lety 2006-2012 zasedala pouze jedna žena.¹⁰

Podobná situace je i na vysokých školách, kde jsou i přes mírné vyrovnávání se stoupající prestiží akademické práce velmi výrazné rozdíly v podílech žen a mužů. Na pozicích lektorek na vysokých školách dlouhodobě převažují ženy nad muži, přičemž se jejich procento mezi lety 2002-2012 pohybovalo okolo 60% [srov.: Tenglerová 2009: 25, Tenglerová 2010: 22, Tenglerová 2011: 24, Tenglerová 2012: 31]. Se stoupající odborností a prestiží akademické pozice se pak podíl žen snižuje. Nejvýznamnější poklesy jsou přitom mezi pozicemi odborných asistentů/asistentek a pozicemi docenta/docentky, následně je další výrazný pokles také mezi pozicemi docenta/docentky a pozicemi profesorů/profesorek. I když na obou pozicích dochází k postupnému nárůstu podílu žen, je tento nárůst jenom velmi pozvolný. Mezi lety 2002-2012 narostl podíl docentek vůči docentům z 21,1% na 25,7% a podíl profesorek pak postupně vzrostl z 8,7% v roce 2002 na 14,9% v roce 2012. Podíl odborných asistentek se však ustáleně pohybuje okolo 40%. [srov.: Tenglerová 2009: 25, Tenglerová 2010: 22, Tenglerová 2011: 24, Tenglerová 2012: 31]

Z výše uvedených údajů je patrné, že ženy, ačkoliv se mohou volně účastnit jak vzdělávání na všech stupních, tak také vědecké práce, dosahují ve vědě zpravidla nižších pozic spojených s menší prestiží. Dochází sice k postupnému nárůstu žen v prestižnějších a rozhodovacích pozicích ve vědě, ale tento nárůst není tak výrazný jako samotná účast žen na vzdělávání. Na druhou stranu však podle údajů shromážděných NKC-ŽV se však dá očekávat, že se bude nárůst žen v prestižních akademických pozicích při pokračování současných trendů zrychlovat. Prognóza z roku 2009 ukazovala na to, že ženy při zachování tehdejších trendů dosáhnou rovnosti s muži na pozicích profesorů vysokých škol v roce 2093, kdežto dle prognózy z roku 2012 by ženy mohly dosáhnout rovnosti s muži na pozicích

---

⁹ Data přebírám z průběžných monitorovacích zpráv zpracovaných Hanou Tenglerovou mezi lety 2008-2012. [viz.: Tenglerová 2008: 11, Tenglerová 2009:16-17, Tenglerová 2010: 20, Tenglerová 2011: 15, Tenglerová 2011: 19, Tenglerová 2012: 17, Tenglerová 2012: 22]

¹⁰ Data viz.: Tenglerová 2008: 32-33, Tenglerová 2009: 11, Tenglerová 2009: 32, Tenglerová 2010: 12, Tenglerová 2010: 23-24, Tenglerová 2011: 12, Tenglerová 2011:26, Tenglerová 2012: 33

profesorů vysokých škol v roce 2069. [viz.: Tenglerová 2009: 11, Tenglerová 2012: 32] Je tedy patrné, že ženy budou ve vědě hrát stále větší roli. To je deklarováno i v řadě státních a mezinárodních opatření na podporu žen ve vědě, která se ale zabývají především využitím jejich ekonomického potenciálu. [srov.: Linková 2007: 35] Pro pochopení širších souvislostí je však důležité se zabývat otázkou, do jaké míry je pro ženy možné a přijatelné uskutečňovat vědeckou kariéru a jakým způsobem ji vnímat v souvislosti s jejich rolí v rodině.

Transformace vědy

Stejně jako absence žen ve vědě má také vědecké bádání v českém prostředí dlouhodobou historickou tradici sahající až do středověku. V tomto oddíle se však nebudu zabývat vzdálenou historií vědy, ale poukážu zde na dynamiku proměn vědy posledních 65 let. Organizace vědecké práce prošla v posledních 65 letech hned několika významnými transformacemi. První takovou transformací bylo zřízení centrálně organizované vědy mezi lety 1948-1989, druhou významnou transformací v českém prostředí byla decentralizace vědy a její přiblížení mechanismům demokratického řízení a trhu po roce 1989. Právě dynamika proměn vědy z těchto období vytváří významný kontext biografí respondentek mého zkoumání a je tedy zapotřebí se s ní blíže seznámit.

V období mezi lety 1948-1989 byl na českém území uplatňován tzv. sovětský model státního vlastnictví a vědecká práce podle něj měla probíhat v přímé souvislosti s mocensko-politickými cíli státního řízení. [viz.: Provazník, et.al. 1998: 28] Podle politické ideologie bylo možné a žádoucí, aby společnost byla řízena vědecky, na základě rozumových aktů. Věda tak byla nejen nástrojem řízení společnosti, ale také přímým zdrojem hodnot pro mravní a právní normy obyvatel. Vědecká práce získala novou roli, která spočívala především v řešení politikou stanovených problémů a přispívání k pokroku celé společnosti. [viz. např.: Provazník, et.al 1998: 31, Balázs, et. al 1995: 615-616] Pro tento účel byla věda v Československu přetvářena tak, aby byla co nejjednodušší a snadno kontrolovatelná. Tyto požadavky vedly k vytvoření modelu centralizovaného a hierarchického uspořádání vědeckého výzkumu mimo univerzitní sféru [viz.: Olšáková 2012: 171, též Provazník, et.al 1998: 28] Na základě tohoto modelu byly stávající akademické instituce transformovány v tzv. vědecko-výzkumnou základnu. [viz.: Provazník, et.al 1998: 28] Ta byla rozdělena mezi Československou akademii věd, soustavu vysokých škol a průmyslové podniky. Československá akademie věd přitom měla za úkol nejen provádět základní výzkum, ale také jej koordinovat a zasahovat i do vědní politiky země. [srov.: Pabian 2013 : 73-75] Aplikovaný výzkum pak měl být soustředěný v průmyslových podnicích a úloha univerzit měla spočívat především ve výuce. [srov.: Balázs, et. al 1995: 615-616] Takovéto rozdělení však mělo spíše deklaratorní charakter, protože zároveň bylo nutné, aby na univerzitách byl v rámci kvalitní výuky zároveň prováděn i vědecký výzkum. [srov.: Pabian 2013 : 63-68]

Jak zmiňuji výše, nejzjevnějším příkladem využití centralistického modelu řízení ve vědě je zformování a následné fungování Československé akademie věd a proto považuji za

vhodné zde uvést alespoň krátkou ilustraci z historie této instituce.¹¹ V roce 1953 došlo k ustavení Československé akademie věd a jejími členy se stávali vědci na základě posouzení jejich vědecké práce a jejich vztahu k politickému zřízení. [srov.: Míšková 2010: 425-427] „Sbor členů ČSAV byl vytvořen v souladu s direktivami ÚV KSČ, které pouze aplikovaly pounorový politický trend na oblast vědy. Jejich cílem bylo centralizovat řízení základního výzkumu, reorganizací likvidovat na tomto poli opozici a podřídit novou vrcholnou vědeckou organizaci ideologii KSČ.“ [Míšková 2010: 429] Nepohodlné instituce buďto rovnou zanikaly anebo byly k ČSAV přičleňovány na základě reorganizace. Tak se ovšem ve vedení a plánování musely podřídit direktivám ČSAV a „jejich struktura a náplň byly jednotně řízeny a to po dohodě s ministerstvem vnitra.“ [viz.: Míšková 2010: 432-433] Plánování vědecké práce tak probíhalo na bázi „vytváření jednotlivých funkčních plánů akademie, které vycházely z priorit ustanovených stranou a vládou. Tyto priority byly rozpracovány jednotlivými ústavy do podoby plánů jednotlivých ústavů a oddělení, které byly poté zapracovány do finálního plánu celé akademie. Po projednání měl být plán prezídiem předložen vládě, která si vyžádala připomínky ministrů, posléze zapracované do závěrečného plánu akademie.“ [Olšáková et. al. 2013: 17] S dalším postupem ČSAV ztratila pozici samosprávné učené společnosti a stala se státním orgánem pro řízení vědy a výzkumu. [viz.: Míšková 2010: 447]

V centralistickém modelu řízení vědy se hlavním nástrojem vědní politiky stává „soustava státních plánů pojatých jako soupis úkolů, které mají být řešeny v daném období a v určitém oboru.“¹² [Provazník, et.al 1998: 31] Financování vědecké práce pak probíhalo přes centrální rozdělování prostředků jednotlivým vědeckým institucím. [viz.: Balázs, et. al 1995: 615] Vzhledem k výše zmíněnému významu vědy v politickém zřízení na ní bylo na vědu vynakládáno velké množství finančních prostředků a to především ze státního rozpočtu. V 50. letech 20. století tak byly 4% hrubého domácího produktu v Československu vydávány na vědu. Vzhledem k obrovskému nárůstu vědeckých pracovníků a zaměstnanců ve vědě, který provázal vytváření vědecko-výzkumné základny [srov.: Provazník, et.al 1998: 29-32] však byla věda i přes velké náklady nedostatečně financována.

---

¹¹ Podrobným historickým vývojem ČSAV se vzhledem k cíli tohoto textu nebudu zabývat, neboť se mi na tomto místě jedná především o nastínění centralistického a státem podporovaného systému vědy. Historie ČSAV je přehledně zpracována v pracech: Míšková, Franc, Kostlán (eds.): *Bohemia docta: k historickým kořenům vědy v českých zemích*; Hermann, Olšáková (ed.): *Plánování socialistické vědy: dokumenty z roku 1960 ke stavu a rozvoji přírodních a technických věd v Československu*, Olšáková, Doubravka: *Československá věda a výzkum a centrální model plánování v letech 1946-1960*.

¹² Podrobným rozbohem podoby centralistického plánování se zabývá např. D. Olšáková v článku *Československá věda a výzkum a centrální model plánování v letech 1946-1960*.

Zlom v organizaci vědecké práce přichází se společenskou změnou po listopadu 1989. V rámci celospolečenské transformace po pádu komunistického režimu v roce 1989 dochází k řadě reforem s cílem přiblížit se západoevropským demokratickým státům s volným trhem. [viz. např.: Provazník, et.al 1998: 34; Balázs, et. al 1995: 615; Schimank 1995: 633, Schimank 1995: 637, Filáček 2009:17; Provazník, et.al 1998: 24]

Vzhledem k tomuto cíli je samovolně přetvářen i systém vědy na základě principů „demokracie, plurality a soutěže jak při řešení vědeckých a výzkumných problémů, tak při získávání finančních zdrojů pro vědu a výzkum, dále na principu svobody individuální a tvůrčí práce a odpovědnosti každého vědeckého pracovníka za její výsledky a konečně na principu deetatizace vědy a výzkumu, což souviselo s celkovým trendem zmenšování role státu ve společnosti.“ [Provazník, et.al 1998: 48; též Filáček 2009: 21; Provazník, et.al 1998: 26] S transformací tak vzniká a je uskutečňována myšlenka vědy jako samosprávné organizace fungující na základě osobní iniciativy a autonomie jednotlivých vědeckých pracovníků. [viz. např.: Provazník, et.al 1998: 49; Schimank 1995: 633; Schimank 1995: 636, Pačes 1995: 116; Provazník, et.al 1998: 26]

Požadavek autonomie vědeckého bádání s sebou přináší možnost reorganizace vědeckých institucí, která se ve svém průběhu orientovala především na 3 základní cíle. První cíl se týkal ukončení politických zásahů do kariéry vědců a uvolnění možností vědecké práce a mezinárodní komunikace. Druhým cílem bylo odlehčit vědě od nutnosti produkce vědění „na zakázku“ podle jednotlivých plánů vědeckého rozvoje, které měly přispívat celospolečenskému rozvoji. Tento model organizace vědy měl být nahrazen výzkumem založeným na zvědavosti. Třetím cílem pak bylo ukončení výlučné výzkumné pozice Akademie věd [srov.: Schimank 1995:637-638] a byl deklarován význam propojení výuky a výzkumu na vysokých školách. [srov.: Šima 2013: 97-98] Všechny tyto cíle transformace vědního prostředí měly za úkol rozšířit možnosti vědy a výzkumu a k tomuto rozšíření možností nepochybně také došlo. Paradoxně však zároveň společně s transformací ekonomiky a ekonomickou krizí došlo k výrazným finančním škrtům ve vědě [srov. např. s: Provazník, et.al 1998: 43-44; Balázs, et. al 1995: 617-620; Schimank 1995: 640], které měly vliv nejen na možnosti výzkumu, ale také na jeho zaměření, organizaci a hodnocení.

S finanční krizí se ve vědě objevuje zcela nový jev, kterým je zavádění účelového financování vědy a výzkumu prostřednictvím grantů. [viz. např.: Provazník, et.al 1998: 80; Balázs, et. al 1995: 621; Provazník, et.al 1998: 26] Tento systém měl dodatečně podporovat výzkum společensky a odborně významných témat a předcházet tak odchodu talentovaných vědců. [viz.: Provazník, et.al 1998: 123] Argumenty pro zavedení účelového financování

byly: vznik konkurenčního prostředí v rámci grantových soutěží, svobodné formulování priorit výzkumu a nezávislost na státní finanční podpoře. [viz.: Schimank 1995: 648] Z počátku svého fungování v 90. letech 20. století byl systém účelového financování vědy prostřednictvím grantů hodnocen pozitivně a to především ve vztahu k akademické svobodě. [srov. např.: Šima 2013: 100-101; Pačes 1995: 116]

S účelovým financováním vědy dochází také k proměně výzkumných orientací a hodnocení vědecké práce. Základní výzkum se orientuje na praktičnost a společenskou závažnost výzkumných témat, aby se zvýšila šance na vyhrání grantových soutěží. [srov.: Provazník, et.al 1998: 119-120] Na vědu se tak znovu klade požadavek orientace výzkumu takovým směrem, aby přispíval k rozvoji společnosti a odpovídal na společensky relevantní témata. Jelikož byla společnost poznamenána zejména krizí ekonomiky, byl na vědu kladen požadavek uspět v mezinárodní soutěži a tak i přispět k ekonomickému zotavení země. [viz.: Balázs, et. al 1995: 620] V Českém prostředí bylo s poklesem finančních prostředků ve vědě relativně záhy po roce 1989 zavedeno hodnocení vědecké práce, které bylo v intencích myšlenek autonomie vědy prováděno metodou peer-review. [viz. např.: Filáček 2009: 22; Schimank 1995: 648] Hodnocení vědecké práce tak probíhalo na základě objektivních a kvantifikovatelných kritérií, kterými byla např. efektivita pracoviště odražená v počtech jeho vědeckých publikací [srov.: Provazník, et.al 1998: 143-144], a výše zmíněného hodnocení kvality vědecké práce ze strany světové vědecké obce [viz.: Provazník, et.al 1998: 119]. Tato hodnocení se následně využívala při rozhodování o přidělení finančních dotací a dávala tak jednotlivým pracovištím jakési “právo“ existovat. [srov.: Provazník, et.al 1998: 143-144] Tento trend je zřejmý hned ze začátku 90. let, kdy na základě hodnocení proběhla výrazná personální redukce na Akademii věd. [srov. např.: Provazník, et.al 1998: 97-118, Filáček 2009: 18, Šima 2013: 98-99]

Již v prvních letech existence účelového financování vědy byly patrné jeho negativní projevy. Ty spočívaly především v tříštění výzkumných zájmů na krátkodobé projekty, které neodpovídaly potřebám základního výzkumu. [srov. např.: Provazník, et.al 1998: 123-124; Provazník, et.al 1998: 27] V důsledku finanční tísně pak docházelo k zánikům úspěšných týmů, odchodu mladých perspektivních vědců do soukromého sektoru a v důsledku toho jistému „zestárnutí“ vědecké populace. [viz. např.: Balázs, et. al 1995: 621, Schimank 1995: 641-642] Dalším významným problémem byly rozdíly ve výši přidělovaných finančních prostředků v rámci různých kol grantové soutěže, na jejichž základě nebyly finanční prostředky na výzkum garantovány a ten se tak stal rizikovým. [viz.: Provazník, et.al 1998: 132] V neposlední řadě bylo problematické i zapojení vysokých škol do grantových soutěží na

základě požadavku výzkumu na vysokých školách [viz.: Provazník, et.al 1998: 124], jejichž hodnocení a finanční podpora nově závisely na úrovni jejich výzkumu. [viz. např.: Provazník, et.al 1998: 160; Provazník, et.al 1998: 31-32]

V důsledku nárůstu mezinárodní spolupráce a transformace vědy orientované na hodnoty akademického poznávání uplatňované v zemích orientovaných na tržní mechanismy dochází i v ČR k výrazným proměnám vědecké kultury, které byly identifikovány v Západní Evropě a Americe již v 80. letech 20. století. Tato transformace vědy je popisována řadou konceptů jako je například finalizace vědy, strategický výzkum, post-normální věda, inovační systémy, akademický kapitalismus, trojšroubovice vědy, vlády a průmyslu a v neposlední řadě také koncept postakademické vědy a koncept přechodu od vědy modu 1 k vědě modu 2. [srov.: Hessels 2008: 743-748]

I přes odlišnosti jednotlivých konceptů se dají identifikovat jejich společné jmenovatele ve finanční krizi v oblasti vědy, kdy je nutné vyhledávat externí finanční zdroje pro další vědecký výzkum. V důsledku toho pak dochází k tlaku na využitelnost a veřejnou vykazatelnost vědeckých poznatků. Vzhledem k těmto tlakům tak věda ztrácí svoji autonomní pozici a stává se závislou na svém vnějším prostředí. Společně s potřebou získávání financí z externích zdrojů jsou vědci nuceni odůvodňovat a přizpůsobovat své vědecké zájmy a témata výzkumu poptávce trhu, státu, či jiným veřejným aktérům. Průnikem mechanismů trhu do vědeckého prostředí tak dochází k soutěžím o zdroje v podobě grantů nebo dotací a mění se také hodnota vědeckých poznatků, které se stávají podle myšlenek akademického kapitalismu obchodovatelným intelektuálním vlastnictvím. [viz. např.: Hessels 2008: 743-748, Nowotny 2003: 181-184]

Tyto proměny podmínek vědecké práce se následně otiskují v samotném charakteru vědy, který ztrácí svoji původní podobu popsanou v konceptu vědy modu 1 [viz.: Shinn 1999: 150, též Nowotny 2003: 179] či akademické vědy [viz.: Ziman 2000: 56-58] a nabývá nové formy. Nejvýznamnější je v tomto ohledu právě pojetí nové formy vědy Michaela Gibbonse. Gibbons popisuje novou formu vědy (vědu modu 2) pomocí 5 charakteristických rysů. Prvním znakem je produkce vědění v kontextu jeho aplikace. Vědění je tak vytvářeno na základě společenské poptávky oproti původnímu modelu, kdy bylo využití vědění hledáno až následně¹³. S touto rolí vědy pak souvisí i velká diverzita vědeckých institucí, kdy věda již není koncentrována pouze na univerzitách, akademiích a ve výzkumných centrech, ale vznikají nová poradenská centra, think-tanky, neziskové vědní organizace apod. [srov. např.:

---

¹³ K tomuto charakteristickému prvku současné vědy se vztahuje též Ulrike Felt. [Felt 2009: 24-25]

Hessels 2008: 741-742, Nowotny 2003: 186-187] Vědci následně mezi těmito organizacemi volně cestují od jednoho projektu k druhému a nezůstávají tak institucionálně zaštitěni. [viz.: Shinn 1999: 151] Dalším znakem vědy modu 2 je transdisciplinární výzkum, kdy jsou jednotlivé teorie a postupy vybírány „na míru“ řešení daného problému, přičemž ale nevytvářejí, ani nevyužívají celé vědní disciplíny. [viz.: Nowotny 2003: 186] Ty dle některých výkladů konceptu ztrácejí svoji funkci, zanikají a věda se odehrává v tekutém obchodně orientovaném prostředí, kde neexistuje institucionální zaštitění. [viz. např.: Shinn 1999: 151] Dalším charakteristickým znakem nové formy vědy je velká míra reflexivity vědy tkvějící v kontinuálním dialogu mezi vědci a koncovými uživateli jejich výzkumu. Věda je tak nově hodnocena především z pohledu sociální relevance, ekonomických a politických kritérií místo původního peer-review. [srov. např.: Shinn 1999: 151, Nowotny 2003: 187, Hessels 2008: 742]

Tato transformace vědeckého prostředí je reflektována i v České republice. Tereza Stöckelová [viz.: Stöckelová 2009: 38-52] při této reflexi využívá 4 „režimy uspořádávání“ vědy formulované J. Lawem a to úřadování, podnikání, povolání a vizionářství, přičemž v současné vědě je převažující kombinace režimu úřadování a podnikání. Režimy povolání a vizionářství byly charakteristické pro předešlý stav vědy, ale jejich normy se ozývají i v současnosti a vytváří tak protichůdné tlaky v organizaci vědy. Zatímco režim povolání a režim vizionářství volají po svébytnosti a výjimečnosti vědy, kdy je vědecká práce vnímána jako časem nevázaná povinnost vůči svému nadání, režim úřadování a podnikání zavádí do vědy tlak direktivního řízení a formalismus. V rámci režimu podnikání se pak věda propojuje s širší společností praktikami jejího hodnocení na základě výkonu.

Proměna organizace a hodnocení vědecké práce a současné přežívání původních akademických ideálů následně způsobují nejen výrazná hodnotová dilemata v kariérách vědců a vědkyň, ale také problémy v souvislosti s jejich finančním zajištěním, které se stále více orientuje podle měřitelného výkonu. Vzhledem k zaměření této diplomové práce se budu v následujících kapitolách zaměřovat na sledování projevů těchto změn v biografích vědkyň a to jak na základě již proběhlých výzkumu, tak také na základě vlastního výzkumného šetření.

Harmonizace vědecké práce a péče o rodinu v diskurzu rovných příležitostí ve vědě

V současné době je v rámci diskurzu rovných příležitostí ve vědě upozorňováno především na problémy harmonizace pracovního a rodinného života, kterým musí ženy čelit. Je poukazováno na to, že obsah a požadavky vědecké práce byly v průběhu historie vytvářeny za absence žen a tak získaly velmi maskulinní charakter, který nepočítá s problémy, jimž musí ženy vykonávající vědeckou práci čelit. V souvislosti s tímto problémem je poukazováno na konflikt maskulinního charakteru vědecké práce a požadavku pečovatelské role žen.

Maskulinní charakter vědecké práce vychází jednak z toho, že vědecká práce byla historicky formována na základě ctnosti objektivitě mysli, kterou měli dle genderových stereotypů disponovat muži. Ženy zatím vzhledem ke svému závislému statusu měly disponovat ctností těla, tedy subjektivitou. Na základě této domnělé objektivitě bylo mužům na rozdíl od žen umožněno vypovídat o vědeckých faktech, protože je měli být schopní důvěryhodně zaznamenat. Moderní věda tak byla formována bez žen, v přímé souvislosti s jejich absencí. [viz.: Haraway 1997: 24-32] Tato absence žen je patrná také z výše probrané historie vědy. Z těchto historických kořenů vychází také současné utváření požadavků na vědeckého pracovníka, kdy není vytvářen dostatečný prostor pro rovnocennou účast žen na vědecké práci, protože věda je doménou, které se ženy tradičně neúčastnily.

Druhým aspektem maskulinního charakteru vědecké práce je obecnější propojení vědecké práce s tržní logikou. Podle té „abstraktní zaměstnaneckou pozici zaplní odtělesněný pracovník, který existuje pouze pro práci. Nejblíže takové abstraktní představě pracovníka je muž, který má manželku nebo partnerku, jež zabezpečuje jeho osobní potřeby (zejména péči o chod domácnosti) a potřeby jejich dětí, a tudíž jeho pracovní výkon není ovlivňován mimopracovními faktory.“ [Linková, Červinková 2013: 17] V souvislosti s těmito předpoklady je pak kladen důraz na lineární a nepřerušovanou kariéru vědeckého pracovníka [viz.: Linková, Červinková 2013: 19], která má být utvrzována „prostřednictvím velkého množství aktivity, včetně získávání externího financování v rámci grantových soutěží, účasti ve výběrových řízeních na výzkumné pozice a vyhledávání vhodných studujících a postdoktorantů a postdoktorantek.“ [Linková, Červinková 2013: 20]

Takto postavená kariéru dráha však není možná pro velké procento žen, které plánují zakládat rodinu, jelikož na ně působí mimo požadavků vědecké práce také tzv. „ideologie mateřství“. Ta je jakýmsi imperativem péče o rodinu a domácnost. Tento imperativ vychází jednak z konceptu dělby práce mezi mužem a ženou, podle které je muž primárně vnímán

jako živitel rodiny. Role ženy pak spočívá právě v péči o děti a staví je tak na relativně dlouhé období mimo trh práce prostřednictvím mateřské dovolené. [viz.: Křížková, et.al 2009: 540]

Svůj normativní ráz získává ideologie mateřství na základě souhry genderových stereotypů, konstruktů přirozených potřeb dítěte a definování ženské přirozenosti skrze mateřství. [viz.: Janoušková 2004: 18-30] Podle konstruktů přirozených potřeb dítěte je třeba pro dítě zajistit nejen jeho fyziologické potřeby, ale také „zdravé socializační prostředí“ a „zdravý psychický vývoj“. Zdravé socializační prostředí dítěte má být dle tohoto konstruktů zajištěno rodinou s tradičním rozdělením genderových rolí, které přisuzuje ženě péči o domácnost. V důsledku tohoto rozdělení je ženám přisouzena také odpovědnost za zdravý psychický vývoj dítěte, který má být zajištěn kvalitní péčí ze strany matky. [viz.: Janoušková 2004: 19-20] Přetrvávání konstruktů přirozených potřeb dítěte spojených s nutností rané péče v rodině je možno ilustrovat i na stereotypech popsaných Haškovou, Saxonberg a Mudrákem spojených s nevhodností umístování dětí do jeslí [Hašková, Saxonberg, Mudrák 2012: 11-65].

Definice ženské přirozenosti skrze mateřství¹⁴ se začíná rozvíjet v 18. století a v této době slouží především jako možnost žen se skrze své děti účastnit společenského rozvoje. Propojení mateřské péče a psychického zdraví dítěte se pak objevuje v průběhu 20. století, kdy se utváří obraz dobré matky vycházející z biologické neoddělitelnosti matky a dítěte. Když je tato biologicky daná neoddělitelnost narušena, je ohroženo psychické zdraví dítěte. „V procesu definování dobré matky tak dochází ke smísení mateřství se samotným ženstvím.“ [Janoušková 2004: 27-29] Pokud se ženy tomuto imperativu péče nepodvolí a vrátí se dříve na trh práce, jsou nuceny čelit společenské kritice a své jednání ospravedlňovat.¹⁵ [viz.: Křížková, et.al 2009: 540]

V důsledku obecného vnímání péče o děti jako záležitosti týkající se především ženské populace je také harmonizace práce a péče rodinu vnímána jako ryze „ženský“ problém. [viz.: Červinková 2007: 27] Ženy se ocitají na pomezí světa práce a péče a jsou každodenně nuceny dělat rozhodnutí, kterému světu dají přednost. Ocitají se tak ve stavu rozpolcenosti mezi prací a rodinou, který je popsán jako fenomén překrývání. „Zatímco muži zůstávají v životě rodinnými událostmi ve značné míře nedotčeni, ženy vedou rozpornou, podvojnou existenci utvářenou rodinnými a institucionálními faktory.“ [Červinková 2007: 32]

---

¹⁴ Detailně vývoj konstruktů přirozené role matky popisuje E.Badinter v knize Materská láska od 17. storočia po súčasnosť. Bratislava: Aspekt. 1998.

¹⁵ Na vyrovnání se s porušením normy pečující matky se zaměřuje studie Krkavčí matky? Kláry Janouškové.

Harmonizace vědecké práce a péče o rodinu

Vzhledem výše zmíněným rozporům mezi požadavky maskulinně orientované vědecké práce a péče o děti a domácnost se vědkyně ocitají před celou řadou dilemat, kterým musí čelit.

Prvním z dilemat je samotné uskutečňování mateřství a jeho načasování. Vědkyně stojí před volbou, zda mít rodinu anebo se jí vzdát. [viz.: Červinková 2007: 33] Zároveň však není jasné, kdy je nejvhodnější období rodinu založit, protože „vědecký harmonogram je tak „našlapaný“, že se vlastně zdá, že neexistuje vhodný čas, kdy dítě mít, neboť pro ženu to téměř vždy znamená omezení, zpomalení, výpadek.“ [Linková 2007: 20] Vzhledem k na muže orientovaným požadavkům jak v průběhu doktorského studia, tak při následném zapojení do vědecké práce působí založení rodiny vždy výraznou a nezacelitelnou trhlinu v kariérním postupu vědkyň. [viz: Linková, Červinková 2013: 22]

V důsledku toho jsou kariérní plány a aspirace vědců velmi genderované, přičemž ženy neaspirují na tak vysoké kariérní pozice jako muži a spokojují se se středními výzkumnými pozicemi, zatímco muži dosahují pozic samostatných vedoucích. Součástí těchto úvah je odlišné vnímání jednotlivých aspektů vědecké práce. Ženy za vědeckou práci považují hlavně děláním jakési každodenní vědy, kdežto muži usilují o dosažení samostatných vedoucích pozic. Podle výzkumů NKC-ŽV také na základě genderových očekávání muži více zvažují finanční stránku vědecké práce, kdežto ženy zvažují právě možnosti harmonizace vědecké práce s péčí o domácnost. [srov.: Cidlinská, Linková 2013: 51-80]

S těmito rozhodnutími ohledně budoucí kariéry souvisí další dilemata týkající se uskutečňování zvoleného kariérního plánu, jako je například rozhodnutí ohledně zahraniční mobility. Akademická mobilita se v současné době stala v podstatě podmínkou postupu do vyšších pozic ve vědě. Vzhledem k jejímu načasování a genderově zatíženému vnímání ženské vědecké kariéry však často není vědkyněmi uskutečňována. Ženy podle dosavadních výzkumů vnímají zahraniční mobilitu jako nerealizovatelnou anebo jako velmi obtížnou, protože se při jejím zvažování ohlížejí na kariéru svých partnerů a na péči o rodinu. V důsledku toho, že kariéra mužů je ve většině partnerství vnímána jako prioritní, se ženy zahraniční mobility velmi často vzdávají a tím snižují své kariérní vyhlídky. [srov. např.: Linková 2007: 20, Linková, Červinková 2013: 21-22, Červinková 2013: 84-90]

Ke snížení kariérních vyhlídek žen také dochází v důsledku maskulinně nastaveného hodnocení vědecké práce, které klade důraz na „linearitu a oddanost práci, posiluje ji ale důrazem na flexibilitu, mobilitu a výkon. Dominuje tak představa vysoce soutěživého a oddaného odtělesněného pracovníka, kterému záleží pouze na tom, aby dosáhl co nejlepších

výsledků.“ [Linková, Červinková 2013: 20] V důsledku kontradikce požadavků kladených na vědce a požadavků spojených s rodičovstvím kladených na ženy je dosahování vyšší seniority pro ženy v podstatě nemožné. Ženy to zároveň ale nevnímají kriticky, protože jsou konformní s výše zmíněným genderovým řádem. [viz.: Vohlídalová 2013: 122-124]

Negativní vliv mateřství na kariéru vědkyň není institucionálně kompenzován, ale dochází ke kompenzaci především na základě individuálních dohod s vedoucími vědeckých pracovišť. Možnosti harmonizace vědecké práce a péče o rodinu jsou tak vyjednávány přímo mezi vedoucím pracoviště a zaměstnancem a dochází tak k velké diverzitě reálné podpory rovných příležitostí ve vědě mezi jednotlivými pracovišti. Obecně však mezi uplatňované prostředky podpory vědkyň patří možnost práce na částečný úvazek, variabilní flexibilita práce (od volnější pracovní doby po odvádění práce z domova a práci pouze ve vybraných dnech) a jistá možnost polevit v pracovním vypětí v případě krize v domácnosti. [srov.: Šaldová, Tenglerová 2007: 37-39]

Výzkumné otázky a cíle

Na základě výše uvedených zjištění jsem formulovala výzkumné otázky a cíle vlastního šetření. Ve svém zkoumání jsem se zajímala o dva dle mého názoru na sebe navazující problémy. Za prvé jsem se zajímala o reflexi transformací organizace vědecké práce ze strany vědkyň. Druhý cíl mé práce pak vycházel z kontradikce teze o vědě jako primárně maskulinní organizaci a teze o „přirozené“ pečovatelské roli žen. Cílem mé práce tedy bylo zjistit, jakým způsobem probíhá jakési smiřování těchto dvou imperativů v biografích vědkyň a jakým způsobem se s onou kontradikcí vyrovnávají. V práci si tedy kladu za cíl nejen popsat obtíže, kterým musí ženy při budování vědecké kariéry čelit, ale chci se blíže zaměřit na příklady jakési „dobré“ praxe harmonizace rodinného života a vědecké kariéry.

Z uvedených výzkumných cílů vyplývají tyto základní výzkumné otázky:

1. Jakými prošla vědecká práce proměnami a jak tyto změny reflektují vědkyně v různých generacích?
2. Jakými způsoby dochází ke smiřování imperativu vědecké práce a imperativu mateřské péče v biografích vědkyň?

Na základě výzkumných otázek jsem formulovala dílčí výzkumné otázky:

- 1.1. Jak vědkyně reflektují způsob organizace vědy před rokem 1989 a v současnosti?
  - 1.1.1. Jak se dle vědkyň proměňuje náplň vědecké práce?
  - 1.1.2. Jak byly/jsou formulovány výzkumné problémy?
  - 1.1.3. Na základě jakých kritérií probíhalo/probíhá hodnocení vědecké práce?
  - 1.1.4. Jak je vnímán způsob financování vědecké práce?
  - 1.1.5. Jaké byly/jsou možnosti žen ve vědě?
  - 1.1.6. Co je považováno za nejpálčivější problémy vědecké práce?
- 2.1. Jakým způsobem vědkyně sladují svůj pracovní a soukromý život?
  - 2.1.1. Jaké období je vhodné pro založení rodiny?
  - 2.1.2. Na jaká omezení vědkyně narážejí v průběhu těhotenství?
  - 2.1.3. Jaká je reálná délka a průběh mateřské dovolené?
  - 2.1.4. Jakým způsobem zajišťují vědkyně péči o děti?
  - 2.1.5. Jakým způsobem se vědkyně vyrovnávají s kontradiktorními tlaky vědecké práce a péče o domácnost?
  - 2.1.6. Jaké mají vědkyně představy o svém kariérním postupu? Co tyto představy formuje?

Metody zkoumání

Obecně je v současnosti nejčastěji vztah vědců k nové podobě vědecké práce analyzován prostřednictvím konceptu epistemických životních prostorů. Ten dává možnost postihnout „výzkumníkovo individuální nebo kolektivní vnímání a narativní rekonstrukce struktur, konceptů, racionalit, aktérů a hodnot, které formují, řídí a vymezují jejich potenciální jednání jak v požadavku vědění, tak i ve způsobu jednání v kontextu vědy i mimo ni.“ [Felt, Fochler, Müller 2012: 4; též Felt, Fochler 2012: 4-5, překlad Hana Novotná]

Jedná se tedy o to „jak vědci žijí v akademickém prostoru. Jakým způsobem osidlují různé kognitivní a materiální prostory a jak se účastní na jejich formování a do jaké míry jsou jimi zpětně ovlivňováni. Zjišťuje se, do jaké míry vědci přijímají normy a hodnoty svého pracovního místa a epistemické kultury, které jsou součástí.“ [Felt 2009: 18, překlad Hana Novotná] V konceptu epistemických životních prostorů je tedy vědecká práce úzce provázána s osobním životem a prožíváním vědců. Vědci do epistemického prostoru vnáší své vlastní interpretace a významy vědecké práce a tak jí dávají určitou formu. Vzhledem k tomuto provázání pracovního a soukromého prožívání vědce jsem i já v rámci své analýzy využívala konceptu epistemických životních prostorů ovšem pouze v odpovídajícím rozsahu.

Vzhledem ke komplexnosti mého výzkumného problému, jsem se v práci rozhodla využít metod kvalitativního výzkumu, který je dostatečně pružný v možnostech případné modifikace výzkumných otázek a umožňuje získat bližší vhled do zkušeností respondentů. S cílem porozumět osobním zkušenostem vědkyň jsem využívala metodu interview. [viz.: Hendl 2008: 48] Rozhovory s vědkyněmi jsem prováděla metodou polostrukturovaného interview (interview pomocí návodu) s cílem udržet jistou strukturu výpovědí, ale zároveň vytvořit dostatečný prostor pro různé způsoby prožívání harmonizace vědecké práce a soukromého života. Pro tyto účely jsem na základě nastudované literatury vytvořila scénář s přibližnou strukturou otázek¹⁶, který jsem následně modifikovala v souladu s výpověďmi jednotlivých respondentek.

---

¹⁶ Scénáře polostrukturovaných rozhovorů viz příloha 2 a 3.

Sběr dat

V rámci svého zkoumání jsem provedla 23 rozhovorů s vědkyněmi z přírodovědných a lékařských vědeckých institucí - ústavů Akademie věd ČR a vysokých škol v Praze. Přičemž mezi respondentkami výrazně převažovaly pracovnice AV ČR. Dva rozhovory byly v důsledku nízké kvality záznamu a nedostatečné relevance odpovědí následně z analýzy odebrány. Výsledný počet rozhovorů využitých v analýze tedy byl 21.

Respondentky výzkumu jsem vybírala na základě úsudku a na základě doporučení respondentek, se kterými jsem již rozhovor provedla. Rozhovory probíhaly od října 2014 do konce prosince 2014 na místě, které si respondentky zvolily. Nejčastěji se rozhovory odehrávaly na pracovištích respondentek, případně v přílehlých kavárnách.

Respondentky byly během sběru dat rozděleny do 3 věkových kategorií: nejvyšší, střední a nejnižší. Při výběru respondentek jsem postupovala tak, aby byly jejich počty v jednotlivých věkových kategoriích co nejvíce vyvážené. Poměr počtu respondentek v jednotlivých věkových kategoriích byl po vyřazení 2 rozhovorů v pořadí kategorií nejvyšší, střední, nejnižší 8:7:6¹⁷.

Do nejvyšší věkové kategorie byly zařazeny respondentky, které působily ve vědě před rokem 1989, působí v ní dosud a dosáhly vysokých kariérních pozic. Do střední věkové kategorie byly zařazeny respondentky, které vstoupily do vědy po roce 1989, dosáhly pozic vědeckých pracovníků a současně době v souběhu s vědeckou prací pečují o malé děti nebo o založení rodiny uvažují. V nejnižší věkové kategorii jsou pak zařazeny studentky doktorského studia, které mají na samostatné vědecké pozice teprve aspirovat.

Délka jednotlivých rozhovorů se v nejvyšší věkové kategorii pohybovala mezi 45-75 minutami, ve střední věkové kategorii mezi 30-60 minutami a v nejnižší věkové kategorii mezi 25-40 minutami. Rozhovory byly na základě písemného souhlasu respondentek zaznamenány na nahrávací zařízení a následně v nezměněné podobě přepsány.

Vzhledem k osobní povaze informací, které mi respondentky poskytovaly, jsem se snažila vést rozhovory citlivě a s úctou k informantkám. S ohledem na společenskou a zaměstnaneckou pozici respondentek byly rozhovory přísně anonymizovány a byly z nich vyjmuty jména a údaje, které by mohly respondentky zpětně identifikovat. Před začátkem rozhovoru byly respondentky obeznámeny s účelem rozhovoru, právem neodpovídat na nepříjemné otázky a právem rozhovor kdykoliv ukončit. Všechny respondentky také písemně potvrdily, že se rozhovoru účastnily dobrovolně a že souhlasí se zpracováním poskytnutých

---

¹⁷ Před vyřazením dvou rozhovorů bylo rozložení kategorií 8:8:7.

osobních údajů.¹⁸ Zároveň byla respondentkám nabídnuta možnost seznámit se s výsledky výzkumu. Respondentkám, které o tuto možnost projevily zájem, bude diplomová práce elektronicky zaslána.

Analýza rozhovorů

Rozhory byly analyzovány prostřednictvím tematické analýzy. Výhodou tematické analýzy je, že je jejím prostřednictvím možné identifikovat v již nasbíraných datech významná témata, o kterých respondentky vypovídaly. Navíc na rozdíl od obsahové analýzy poskytuje tematická analýza volnost v kategoriích, do kterých jsou témata zařazována, protože postupuje metodou indukce. Kategorie jsou tedy objevovány a definovány z dat až v průběhu jejich analýzy. [viz.: Ezzy 2002: 88]

V rámci analýzy dat jsem tedy postupně v jednotlivých záznamech rozhovorů identifikovala pomocí otevřeného kódování jednotlivá témata, která jsem následně uskupila do základních kategorií. Tyto kategorie jsem navzájem porovnávala jak mezi sebou, tak také s východisky mého výzkumu a vytvářela jsem tak obecnější výklad proměny vědy a harmonizace vědecké práce a péče o rodinu.

Jak uvádím výše, hlavním přínosem práce má být bližší odhalení vnímání transformace vědy a poukázání na příklady „dobré“ praxe harmonizace vědecké práce a rodinného života. Vzhledem k tomuto cíli, rozsahu dat a výzkumnému designu práce jsem si vědoma, že není možné dosáhnout zobecnitelnosti poznatků na celou oblast české vědy a je diskutabilní, nakolik jsou poznatky zobecnitelné na výzkumné instituce, ze kterých pocházejí mé respondentky. I přes tato omezení však považuji práci za přínosnou, neboť přispívá k dalšímu pochopení složité dynamiky uplatňování žen ve vědě.

---

¹⁸ Formulář informovaného souhlasu s rozhovorem a zpracováním osobních údajů viz příloha 1.

Transformace a harmonizace očima vědkyň

V následující kapitole představím výsledky analýzy výše zmiňovaných rozhovorů s vědkyněmi z přírodovědných a lékařských vědeckých institucí. Nejdříve se budu zabývat vnímáním transformace vědy a postupné proměny vědecké práce, která dle mého názoru i podle výpovědí vědkyň představuje významný kontext možností uplatnění žen ve vědě. Následně se zaměřím na způsoby harmonizace vědecké práce a rodinného života, o kterých vědkyně promlouvaly. V této části nejdříve popíši výpovědi respondentek v jednotlivých věkových kategoriích a následně porovnam výsledky za věkové kategorie mezi sebou. Své výsledky budu dokumentovat četnými citacemi z provedených rozhovorů, protože ty, dle mého názoru, nejlépe zachycují povahu vnímání vědecké práce ze strany vědkyň. V poslední části této kapitoly shrnu výsledky svého zkoumání a provedu srovnání s předchozími výzkumy na toto téma.

Proměna organizace vědecké práce

Z výpovědí respondentek jsou patrné dva výrazné zlomy v organizaci vědecké práce v českém prostředí, které měly výrazný vliv na fungování české vědy a na podmínky vědecké práce. Prvním zlomem, který je z rozhovorů identifikovatelný, je politické normalizační přístřeší po roce 1969, kdy byla významně omezena mezinárodní komunikace a kooperace českých vědců s vědci zahraničními. Druhým významným zlomem je pak rok 1989, kdy došlo k započatí zásadní transformace organizace a financování vědecké práce, která probíhá a prohlubuje se až do současnosti. V následujícím textu představím oba výše zmíněné systémy organizace vědy tak, jak byly vnímány mými respondentkami.

Věda před rokem 1989

Před rokem 1989 byla vědecká činnost i podle výpovědí respondentek přímo provázána s politickým zřízením. Vědecká práce byla centrálně organizována prostřednictvím ministerstva v rámci Státního plánu vědeckého výzkumu a Státních výzkumných úkolů. Zaměření výzkumu bylo přímo dáno zaměřením daného vědeckého pracoviště a jednotlivé projekty, na kterých se pracovalo, byly podle vnímání respondentek předem dané a koncipované tak, aby také korespondovaly se zaměřením daného pracoviště. *„No tak v té době nebyly granty. Řadu let jsem pracovala za socialismu. Ale byly Úkoly státního plánu základního výzkumu, se to myslím jmenovalo, ale o to se nežádalo takovým způsobem jako o granty. Bylo to zkrátka daleko formálnější a v podstatě se zaměřením toho pracoviště to bylo*

dáno. (...) Když se formulovaly ty Úkoly státního plánu základního výzkumu, tak se to formulovalo tak, aby to odpovídalo tomu zaměření toho pracoviště. Ale to nebylo takové výběrové řízení jako teďka v grantovém systému. To nějak zkrátka bylo předem dané. V podstatě nevím, jak to na tom prezidiu Akademie organizovali, ale tohle byla záležitost celkem formální. A i ty peníze. Celé oddělení dostalo přidělené nějaké peníze, což nebylo mnoho, a nějak se to rozdělovalo, myslím. Asi ti vedoucí o tom nějak rozhodovali a jinak to bylo asi řízené nějak centrálně na té Akademii, která dostala určitý objem peněz.“ (nejvyšší věková kategorie, rozhovor 8) I když ve výpovědích respondentek zaznívá určitá nejistota v tom, jakým způsobem bylo přesně organizováno rozdělení finančních prostředků na výzkum, respondentky se shodují, že financování bylo před rokem 1989 zajišťováno předem danými prostředky, které byly dle výpovědí respondentek relativně nízké a na výzkum značně nedostačující. Na druhou stranu tento systém financování poskytoval vědcům jakousi oporu ve stabilním finančním zajištění jejich výzkumů a jich samotných, a tak bylo možné se věnovat skutečně především svému výzkumnému problému. „Víte, když už si člověk naplánoval chemikálie a když si naplánoval izotopy, zvířat jsem mohla mít, kolik jsem chtěla, tak vlastně já jsem nebyla vůbec nijak vázaná nějakou velkou administrativou. Protože jsem dostávala nějaké určité peníze od ústavu, byť teda ne velké. Kamarádi z venku už, protože jsem už ty kamarády měla, mě posílali třeba občas i chemikálie, občas i nějaký ten izotop. Protože jsem nebyla straník, tak jsem ani nemohla stoupat do nějakých vyšších oddělení nebo...protože jsem nebyla tzv. kádrová rezerva. Čili já jsem mohla skutečně dělat tu práci. (...) Ale ten klad byl, že jsem se skutečně mohla věnovat výzkumu. Byť teda špatně financovanému a byť v izolaci.“ (nejvyšší věková kategorie, rozhovor 7)

Takto zřízený systém měl vliv jak na podmínky, tak i na hodnocení kvality výstupů vědecké práce. Hlavními omezeními vědecké práce byly dle respondentek nedostatky informací, nedostupnost materiálů pro vědeckou práci a problémy s tehdejšími politickými zřízeními. Dalším z velmi často zmiňovaných aspektů omezení vědecké práce na základě jejích podmínek je nízký technologický pokrok vědy před rokem 1989. Tímto aspektem se ale nebudu na tomto místě příliš zabývat, neboť je dán absencí výpočetní techniky, jakou známe dnes, a internetu. Do roku 1969 byla nedostupnost informací způsobena především nízkým technologickým vybavením společnosti a v důsledku toho zdlouhavým objednáváním vědeckých publikací dopisy a prostřednictvím knihoven. „Bylo tady tehdy málo časopisů. Muselo se o každý separát psát. Samozřejmě nebyly žádné počítače nebo něco takového. Časopisy sem většinou nedocházely nebo moc jich nedocházelo. Takže člověk si to skutečně musel hledat v nějakém takovém časopise, který se jmenoval Current content, kde si musel

člověk přečíst všechny časopisy, všechny názvy a najít si tam, jestli něco by neodpovídalo tomu, co hledáte. Bylo to velice obtížné.“ (nejvyšší věková kategorie, rozhovor 7) Po roce 1969 v získávání vědeckých výstupů dochází k další komplikaci způsobené zostřením politického režimu a taktéž izolací vědecké komunity od vědy v Západní Evropě a USA. Nedostatek materiálů k vědecké práci byl dle výpovědí respondentek způsoben především nízkými finančními prostředky na vědeckou práci a také dlouhými objednacími lhůtami jednotlivých materiálů. *„No pošlyte, bylo absolutně všecko jinak. To je k nesrovnání. Za prvé plánovaly se chemikálie třeba na dva roky dopředu. Čili nemohla jste si přečíst, že někdo někde zavedl takovou a takovou metodu a že vy tu metodu také zkusíte zavést, protože byste ty chemikálie nesehnala.*“ (nejvyšší věková kategorie, rozhovor 7)

Přímá návaznost na politické zřízení měla významný vliv nejen na kontakt se světovou akademickou obcí, ale také na kariérní možnosti vědkyň. Členstvím nebo naopak nečlenstvím v komunistické straně se zásadně formovaly možnosti podílet se na vedení výzkumu nebo výzkumných skupin. *„Nebyla jsem členkou komunistické strany. Věděla jsem, že nebudu moct vyjíždět za hranice. Věděla jsem, že nebudu moct být nikdy žádná vedoucí, protože nejsem členkou komunistické strany. To je něco absolutně jiného. A věděla jsem, že vlastně nikam jezdit nemůžu, to je to. Tady myslím o žádném kariérním plánu nemohla být řeč.*“ (nejvyšší věková kategorie, rozhovor 7) Tzv. „politický handicap“ působil značná omezení v možnostech vědecké práce od účasti na konferencích a komunikací se zahraničím po přirozený kariérní postup vědkyň a je tak jedním z nejvýznamnějších zmiňovaných aspektů diskriminace (nerovnosti) v jejich kariérním postupu. Řada z mých respondentek v nejvyšší věkové kategorii vypovídá, že vzhledem ke svému rodinnému původu a nečlenství v komunistické straně měly problémy i s přijetím na vysokou školu, o mizivých kariérních vyhlídkách nemluvě.

Mizivým kariérním vyhlídkám a neshodnému přístupu k informacím a materiálům odpovídalo také hodnocení vědecké činnosti, kde nezáleželo příliš na rychlosti výsledků, nýbrž na jejich kvalitě. Z výpovědí respondentek bylo patrné, že vzhledem k centrálnímu plánování vědeckého výzkumu s každoročním hlášením na vědce již nebyl vyvíjen publikační tlak. *„Ještě když jsem se začínala zapojovat, to nebyly granty. To byly Státní výzkumné úkoly tehdy. Peníze jsme na to sice nedostávaly, ale organizovala to Akademie. Já jsem to tam měla přihlášené jako ... (zaměření výzkumu, pozn.: Hana Novotná) a měla jsem na to dost času. Nic mě nehonilo. Mohla jsem o tom přemýšlet.*“ (nejvyšší věková kategorie, rozhovor 2) Neohraňovanost výzkumu časovým tlakem je nejčastěji reflektovanou výhodou nastavení vědecké práce před rokem 1989. Významným aspektem je absence nutnosti neustále

produkovat a publikovat výsledky vědecké práce. Publikování výsledků sice bylo neodmyslitelnou součástí vědecké práce, ale bylo vnímáno spíše jako nutné zlo v závěru dlouhé fáze bádání. „*Jako před 89. rokem bylo fajn, když člověk něco publikoval a tak, ale v podstatě o moc nešlo a člověk tím také ale nemohl jako moc získat. Nebo ne tolik. Ale dneska je prostě grantový systém a já nevím co všechno. A opravdu se to daleko více řídí podle toho, že tedy buď budete publikovat a mít výsledky a pak můžete žádat o granty a máte alespoň sebemenší, alespoň minimální naději, že nějaký dostanete anebo ne a pak je člověk ztracený.*“ (nejvyšší věková kategorie, rozhovor 4) Toto je ovlivněno také tím, že vědec dle výpovědi byl de facto zaměstnancem dané instituce s relativně stabilním pracovním místem. Časově relativně neomezené projekty tak dávaly vědcům prostor pro ověřování faktů, ke kterým dospěli, revizi a úpravy publikací a dostávalo se jim tak jistého přesvědčení o výsledcích jejich snažení. „*Šlo to pomaleji, rozvážněji. Nebylo to takovéhle zběsilé tempo, jako je nyní. Je fakt, že než se to opublikovalo, tak se to tisíckrát ověřovalo (...)*“ (nejvyšší věková kategorie, rozhovor 3) V důsledku toho vědkyně často promlouvají o jistém nadšení a fascinaci, která jejich bádání provázela a v jejich výpovědích se neobjevují pochybnosti o validitě jejich výsledků, jako je tomu v mladších generacích.

Rok 1989 a transformace organizace vědecké práce

Významný zlom se podle respondentek udál roku 1989, kdy byly v českém vědním prostředí očekávány významné změny, které souvisely s proměnou politického zřízení země po pádu komunismu. V této souvislosti s rokem 1989 postupně docházelo k navazování kontaktů českých vědců se zahraniční vědou díky otevření hranic a tak de facto ukončení jak myšlenkové tak i prostorové izolace české vědy.

Další významnou změnou byla postupná decentralizace Akademie věd České republiky a počátky přenášení výzkumné činnosti i na univerzity. V roce 1992 byl položen první kámen účelového financování vědy založením Grantové agentury Akademie věd ČR, které bylo již v roce 1993 následováno založením Grantové agentury ČR. Začátkem roku 1993 také vstoupil v platnost zákon o Akademii věd České republiky¹⁹, díky kterému získaly ústavy AV ČR svou právní subjektivitu. V součinnosti se změnami vznikaly další rady a programy na podporu výzkumné činnosti v České republice. [viz.: Kovář, Illnerová 2014: 75-77] Česká věda tak zažívala jakousi renesanci spočívající v nárůstu možností vědecké práce.

---

¹⁹ Dále jako AV ČR.

Tento významný předěl je ze strany respondentek hodnocen relativně pozitivně. Respondentky sice vypovídaly o jistých prvotních obavách z překotných změn organizace a financování vědy, ale současně dodávaly, že se ve výsledku nejednalo o změny tak náhlé, jak bylo očekáváno a že se díky nim dostal do české vědy výrazně větší objem finančních prostředků na další výzkum prostřednictvím účelového financování. Se zavedením účelového financování vědy se podle výpovědí začínají také proměňovat motivace ke kvalitnímu vědeckému výzkumu, neboť již je ve vědě „co získat“. Získávání prostředků je také nově spojeno s úsilím jednotlivých vědeckých pracovišť a vědců samotných. *„No a potom když se přešlo na ten grantový systém, tak člověk musel vyvinout dost velké úsilí, aby nějaké ty peníze získal, ale mohl je získat. Ale je fakt, že jsme v té době získali poměrně dost peněz a měli jsme možnost zařídit laboratoře poměrně dobře a řadu let, řadu let jsme měli možnost dost i koupit, co jsme potřebovali.“* (nejvyšší věková kategorie, rozhovor 8) Vývoj po roce 1989 je tedy ve výpovědích respondentek charakterizován jistým nadšením z nově získaných možností ve vědeckém bádání. Výrazně problematizován je až současný stav vědy a podmínek vědecké práce.

Současný stav vědy

V reflexích současného stavu vědy vědkyně nejčastěji zmiňovaly problémy a důsledky vysokého nárůstu účelového financování vědecké práce. Na základě účelového financování totiž nejsou pokrývány pouze náklady na výzkum, ale také mzdy vědců a vědkyň, což má významný dopad na vnímání jejich pozice a možností ve vědě.²⁰ V tomto oddíle se tedy budu zabývat nejprve odrazem nedostatku institucionálních prostředků na vědeckou práci v biografích a kariérních plánech vědkyň. Následně se blíže zaměřím na proměnu norem hodnocení vědecké práce a s ní související změnu motivací vědeckého výzkumu, kterou s sebou přináší vnímaná nestabilita systému.

Nedostatek institucionálních prostředků

Velkým problémem současné vědy je prohlubující se přechod od financování vědy prostřednictvím institucionálních prostředků k účelovému financování vědy. Napříč všemi generacemi vědkyně tuto problematiku reflektovaly jako velmi problematickou a dávaly ji do souvislosti s neustále přítomnou možností nutnosti opustit vědeckou práci buď na kratší

---

²⁰ Na jistou formu prekarizace vědecké populace v souvislosti se současnými proměnami vědy poukazuje např. Justyna Motrenko či Mariya P. Ivancheva přičemž jejími hlavními aspekty jsou právě znaky charakteristické pro současnou vědu: soutěž o kariérní pozice a financování, požadavky mobility a nestabilita zaměstnanecké pozice. [srov.: Motrenko 2012: 25, Ivancheva 2015: 39-42]

časový úsek, anebo natrvalo. „A: *Přijde Vám, že třeba je nějaká dobrá doba na to mít nějaké plány do soukromého života nebo to se jakoby nehodí do té práce?* B: *Momentálně to řeším spíš tak, že když prostě nebudeme mít grant, nebudou peníze na to, aby mě někdo platil, tak člověk může zkusit tu mateřskou no nebo tak. Že bych spíš jako třeba nechtěla už hledat nové místo nebo tak, ale už zrovna jsem ve věku, že kdybych nemohla dělat to, co teďka dělám, tak bych zkusila prostě odejít na tu mateřskou.*“ (střední věková kategorie, rozhovor 5)

Ústředním problémem vědkyň se tak stává právě nedostatek institucionálních finančních prostředků. Ilustrují to i výpovědi o tom, že na Akademii věd jsou vědkyně i vědci zaměstnáváni na základě získaných grantových prostředků a jejich úvazek je úzce provázán s grantem, na jehož řešení se podílí. Vědkyně se zázemím na univerzitě mají problém nejistoty menší, ale i tak značná část jejich platového ohodnocení vyplývá právě z výzkumné činnosti. „*Jako za to (psaní vědeckých článků; pozn.: Hana Novotná) jsem placená. Takže já musím prostě brát ty výsledky od těch studentů a psát prostě kvanta nějakých publikací, ačkoliv si občas nejsem jistá, že to co oni naměřili, je prostě dobře. Nedá se tomu věřit někdy no, ale jako ten systém je nastavený tak, že ty věci jsou hodnocené podle toho, kolik vyprodukují tady těch vědeckých výstupů a publikací, takže my se tomu musíme přizpůsobit. Ta škola taky podle toho dostává peníze.*“ (střední věková kategorie, rozhovor 3)

Z individuálního hlediska se jedná především o pocit, že zaměstnanecká pozice daného vědce „není natrvalo“. Místa jsou přidělována a financována z krátkodobých (zpravidla tříletých) grantů a v důsledku toho jsou pracovní smlouvy vědců také vázané na dobu určitou.²¹ „A: *A třeba nějakou nejistotu té práce to třeba jako nevnímáte?* B: *Tak jako teďka poslední dobou trochu, protože oni se furt tak jako nastavují nějaké ty... My nemáme smlouvy na dobu neurčitou. My je máme na tři roky a musíme po každých 3 letech na konkurz, kam se může přihlásit kdokoliv. No takže když ty tři roky člověk nic dělat nebude a nevyprodukuje tady nějaký úžasný článek, tak jako má problém.*“ (střední věková kategorie, rozhovor 3) V současné době je pro vědce možné se ve vědě udržet pouze řetězením smluv na dobu určitou. S koncem grantu a tedy i jednoho výzkumného cyklu nastává pro vědce rizikové období, ve kterém je možné, že svou pozici ve vědě i své dosavadní bádání bude muset opustit, pokud není financován z více grantových prostředků anebo pokud se mu nepodařilo získat grantové prostředky, které by na jeho práci navazovaly. Tato obava vyplývá i z výpovědí starší generace vědkyň: „*Ted' se bojím o osud, protože většina těch mladých je placená jenom granty. Nejsou institucionální peníze tak prostě... Mladí jako psali. Já už se neodvážím*

---

²¹ Na zaměstnávání akademických pracovníků na dobu určitou poukazuje např. Rosalind Gill [viz.: Gill 2014: 18-21]

podávat granty, protože vím, že na těch grantovkách se to odsuzovalo, když staří lidé tam podávali granty. Tak jsem pomáhala alespoň trochu ty granty psát pro ty mladé, ale jak to dopadne, nevím. A tak prostě bych chtěla, aby to pokračovalo, když jsou to lidé, kterým se to líbí. Ale teď je to tak, to je ta nevýhoda toho, že vlastně pokud ti lidé nedostanou granty a nemají tím pádem úvazek, tak to není vyhazov z práce. Prostě končí grant a musí odejít. Musí cokoliv vzdát.“ (nejvyšší věková kategorie, rozhovor 6) Pokud tak v danou chvíli vědec již nemá přísliby finanční prostředky na výzkum z navazujícího grantu, ztrácí značnou část svého platového ohodnocení anebo dokonce přímo zaniká jeho pracovní místo.²²

Pro vědce je tedy v současné době nezbytně nutné svojí pozici neustále zabezpečovat na sebe časově navazující sérií grantů či dokonce opakováním konkurzů do své pracovní pozice na univerzitách. Možnost vynuceného odchodu z vědy je tak jakýmsi „stálým stresem v pozadí“ (střední věková kategorie, rozhovor 5), který vědkyně silně reflektují. Rozdíl je však ve způsobu, jak vědkyně tento stres vnímají. V nejvyšší věkové kategorii je reflektován spíše jako jeden z možných důvodů odlivu mladých vědců, kdežto v kategorii střední je možnost odchodu z vědy reflektována jako neustále přítomná možnost. Nejmladší dotazovanou generací vědkyň, tedy generací PhD studentů, je tato nejistota pracovního místa reflektována jako malý prostor pro budoucí setrvání ve vědě, neboť je často zastáván dojem, že ve vědě pro ně již „není místo“ až dokončí PhD studium. „*Já právě nevím, jestli v téhle laborce konkrétně je jako místo na postdoka. Protože tam jsou vlastně už dva postdoci už teď a nevím, jestli by chtěli jako třetího, protože to je... Podle mě to je v laborce jako neperspektivní. Za A ten postdok stojí víc než postgraduál, dělá stejnou práci a už tam není jako moc možnost dalšího rozvoje nebo jak bych to řekla. Protože to prostě jsou hotoví lidé, kteří mají jít dělat něco jiného, si myslím. Ale třeba to tak nedopadne.*“ (nejnižší věková kategorie, rozhovor 1) V již získané pozici tak podle vědkyň není možné pocítovat jakési zabezpečení přežití či jistotu a věda se tak může stát pouze „přestupní stanicí“ na cestě k budoucímu stálému zaměstnání v komerční sféře. „*Já jsem tady tedy s tím, že my jsme se šéfem už od začátku domluvili, že jsem tady hlavně jako náhrada za tu ...* (jméno, pozn.: Hana Novotná), *kteřá je na mateřské. Takže tady nebudu jako nejspíš napořád. Také záleží, kdy já budu mít prostě rodinu a tak dále. Ale třeba bych se sem po mateřské už nevracela. Leda že by se stal zázrak a byla tu spousta peněz, ale to není moc reálné. Dost pochybuji. Já myslím, že smlouvu na dobu určitou tu tady máme skoro každý. Není to lehké no. Je to dneska v té vědě čím dál horší.*“ (střední věková kategorie, rozhovor 4)

---

²² Tuto nestabilitu pracovní pozice popisují také Cidlinská s Linkovou jako normalizovanou nejistotu. [srov.: Cidlinská, Linková 2013: 58-59]

Nestabilita systému dopadá na vědkyně nejen z pozice nutnosti neustále zajišťovat a obnovovat své pracovní místo na sebe navazujícími grantovými prostředky, ale také silnou nejistotou získání těchto prostředků. Řada dotazovaných vědkyň označuje šanci uspět s grantovou žádostí za „loterii“ a cestu k tomuto úspěchu za velmi strastiplnou. To dle výpovědí respondentek vyplývá především z hromadění velkého počtu grantových žádostí za účelem získat prostředky na vědecký výzkum, ale také z vytrvalých škrťů financí věnovaných na vědu. *„Ted'ka v nejposlednějších letech se to zase zhoršuje, protože je velice obtížné zas ty granty dostat. Protože se patrně snižují ty prostředky nebo ve vztahu k tomu, jak rostou ceny, tak se... Tak jsou ty prostředky věnovány na tu vědu dost nízké na to, jak velký počet lidí žádá o ty granty. Takže ted'ka je to zase velmi těžké.“* (nejvyšší věková kategorie, rozhovor 8) Poptávka po finančních prostředcích tak značně převyšuje prostředky, které systém může nabídnout, a s prohlubující se krizí vědeckých pracovišť může docházet až k jejich rušení v případě nutnosti dalších škrťů. *„A laborky na základě publikační aktivity tady na tomhleto ústavu už byly zrušené, takže prostě když laborka nepublikuje, tak se to považuje za negativum do takové míry, že když nejsou peníze, tak že to je první, kterou zruší. Právě proto se dělají i ty příčky hodnocení laborek.“* (nejnižší věková kategorie, rozhovor 6) Mimo krizi jednotlivých vědeckých pracovišť tedy na mladé vědkyně působí absence institucionálních finančních prostředků na samotné Akademii věd ČR jako důkaz nestability celého systému a vidí za ní hrozbu jejího dalšího redukování. Zmiňovaná vnímaná nestabilita celého systému financování vědeckého výzkumu a tlak na podávání žádostí podnítily významným způsobem výraznou změnu hodnocení výsledků vědecké práce a v důsledku tak i samotnou motivaci vědecké práce.

Změna hodnocení vědecké práce

V současné době vědkyně vypovídají o hodnocení vědecké práce především na základě počtu vydaných publikací, neboť jejich počet by měl napomáhat k zajištění dalších finančních prostředků v podobě grantů. Počet opublikovaných článků a kvalita periodik, v nichž byl článek vydán, tak působí jako jakýsi index vědeckého pracovníka. Podle tohoto indexu lze určovat, do jaké míry má daný pracovník šanci uspět při dalším podávání grantových žádostí a tedy i ve vědě samotné.²³ *„Ale na druhou stranu je fakt, a to je teda bez diskuzí říct, že bez těch publikací jste nula. Že nemáte peníze. V tom jste ohodnocovaná třeba rif bodama. Že*

²³ Tento posun reflektuje při zkoumání akademických kariér ve Velké Británii i Harley et. al. [2004: 336]. Vlivem toho, že rozdělováním finančních prostředků získaly neakademické organizace jistou kontrolu nad výzkumnými otázkami, může docházet k prekarizaci těch vědeckých pracovníků, kteří se zabývají tématy na okraji zájmů organizací rozdělujících finanční prostředky.

nemáte publikace, nemáte peníze, nemáte na výzkum. A když nemáte publikace, nedostanete grant a nemáte peníze. Je to všechno takové propojené.“ (nejvyšší věková kategorie, rozhovor 3)

Úspěchu v získání grantových prostředků musí dle respondentek předcházet pravidelná a pokud možno nepřerušovaná publikační činnost již od doby raného PhD studia a úspěšné řešení předchozích podobně zaměřených projektů. *„No ale jako ve vědě se dneska prostě posuzují lidé podle článků. Takže asi jako problém to je, nemít článek. Jako důležité je mít články, aby Vám nějakým způsobem pokrývaly Vaší vědeckou kariéru. Jako abyste tam neměla nějaké velké mezery třeba. To se říká, že pro získání grantů například se člověk musí jako snažit, aby mu to těmi lety alespoň trochu vycházelo. Aby to nevypadalo, že najednou má 3 roky pauzu. V tu chvíli by třeba mohl být problém získat grant. Takže jako na grantech se třeba kouká hodně na publikační aktivitu.*“ (nejnižší věková kategorie, rozhovor 6) Na rozdíl od systému vědy před rokem 1989 je tedy kvalita jako taková viditelně posuzována podle množství vyprodukovaných výsledků a neposuzuje se již příliš hodnota odvedené práce. Posouzení hodnoty daných publikací pak přináleží především odborným periodikům, kde se vědci své výstupy snaží uplatnit.

V důsledku účelového financování vědecké práce došlo také k nárůstu soutěživosti a ambicióznosti vědy, která se v Českém vědním prostředí zatím projevuje především časovým tlakem na zrychlování publikací²⁴, ale může eskalovat rozpadem vztahů a nevraživostí v rámci celé vědecké komunity²⁵. Tento jev je možné již nyní zpozorovat v na pozadí znějící kritice vzniku velkých laboratoří a center, která mají větší šanci uspět v konkurzech na grantové prostředky a jsou tak vědkyněmi vnímány jako konkurence či dokonce negativní prvek. *„Nebývalo to tak hrozné, ale teďko se ty prostředky pořád snižují a vznikla ta velká centra, CEITEC v Brně třeba nebo tyhle ty, a všechny potřebují uživit. A tím pádem se jako ty prostředky nakonec rozprsknou a ty zdroje vysychají. Teďka prostě dostat grant GAČR už je hrozně těžké.*“ (střední věková kategorie, rozhovor 8) S narůstající soutěživostí vědy a v souvislosti s tlakem co nejvíce publikovat vědecké poznatky dochází také znovu k jisté formě izolace vědců ve smyslu sdíleného bádání a kooperace, jelikož přesná zaměření výzkumné činnosti a její postup jsou zpravidla přísně tajná, dokud nejsou opublikována.

---

²⁴ Podle studie akademických kariér v Německu Harley et. al. [2004: 340] dochází vlivem soutěživosti o akademické posty mimo tlaku produkovat výsledky také k posilování nejistoty, která se tak stává jedním z prvků vědeckého zaměstnání.

²⁵ Na tento aspekt v souvislosti s prekarizací vědecké práce poukazuje i Mariya P. Ivancheva [srov.: Ivancheva 2015: 43]

Změna motivací a charakteru vědecké práce

Vzhledem k výše zmíněným aspektům posuzování vědecké práce a vzhledem k nárůstu soutěživosti ve vědě se podle respondentek razantně proměňují jak motivace vědců k práci samotné, tak i samotný charakter vědecké práce. I přesto, že vědkyně o práci, kterou se zabývají, vypovídají jako o své zálibě, narůstá případů, kdy se z vědecké práce vytrácí vnitřní zaujatost danými problémy a jistá zvědavost. Tyto prvky motivace k vědeckému bádání jsou vzhledem k tlaku co nejrychleji publikovat své výsledky nahrazovány snahou o co nejlepší hodnocení grantu a co nejvyšší počet publikací. Nehledají se tak již problémy, které jsou zajímavé, nýbrž problémy, jejichž výsledky jsou snadno publikovatelné v relativně krátkém časovém horizontu zadávaných grantů. Vědecká práce tak podle reflexí vědkyň postupně ztrácí své kouzlo a stává se spíše rutinním zaměstnáním. Výše zmiňované povolání k práci vědce se tak proměňuje ve vědeckou práci ve smyslu podnikání. *„No já si myslím, že teď jak je nastavená věda, jak se pořád hraje na impaktní faktory a hrozně se tlačí na to „publikujte, publikujte“, tak to ... (vyrušení; pozn.: Hana Novotná) A to jak se tlačí na to: „Jenom proboha publikujte a publikujte nejvýš a cokoliv. V nižších impaktech je zbytečné publikovat“, tak že to tu vědu docela zabíjí. Protože se úplně ztrácí to kouzlo toho zkoumat a hrozně se tlačí jenom na to: „Proboha tlače výsledky a to je nejdůležitější. A když nebudete mít výsledky nebo když nebudete mít super výsledky, tak jste hrozně špatní“.*“ (nejnižší věková kategorie, rozhovor 5)

Tlak na publikace a na rychlý postup práce prostřednictvím grantů také výrazně proměnily samotný charakter vědecké práce. Vědecká práce se v současné době dle výpovědi respondentek orientuje především podle grantových cyklů přes počáteční fázi plánování grantového projektu a podání grantové žádosti k nejistému očekávání výsledku žádosti až po plnění předem připraveného relativně krátkodobého projektu v případě úspěchu. Tento postup spolu s posuzováním grantových žádostí na základě publikacemi prokázaných zkušeností dle respondentek způsobuje další rutinizaci vědecké práce, neboť se vědci relativně záhy uzavírají možnosti pronikat do témat, která se nacházejí mimo jejich velmi úzkou specializaci. Ve vědě se tak v důsledku toho vytrácí prostor riskovat a příliš měnit své zaměření v průběhu vědecké kariéry. Místo pocitu seberealizace a svobody ve vědecké práci se tak dostavuje pocit svázanosti. *„No momentálně jsem spíš v tom stavu takové frustrace, ne jen z nějakého spojování rodiny a kariéry, ale vůbec z té vědy celkově. Člověk vlastně většinu času tráví nějakým papírováním a vlastně na to, co by jako chtěl zkoumat, tak na to nemá čas ani odvahu. Protože vlastně já bych ve skutečnosti chtěla zkoumat něco, co je trošičku vzdálené*

od mého oboru a nemám úplně tu možnost. Mám třeba nápady, ale ta reálná možnost, jak to zkoumat, tady není, protože musím zkoumat, abych dostala zapláceno, a musím plnit granty. Když napíšu grant na něco, co jsem jako předtím nedělala, tak ho nedostanu, protože jsem dobrá v něčem jiném a tak. Prostě člověk je strašně svázaný. Takový ten pocit, že už vlastně není tak svobodný, jak si myslel, že bude, tak to je ta frustrace, kterou momentálně prodávám.“ (střední věková kategorie, rozhovor 8)

Jelikož se v případě přijetí grantového projektu následně průběh výzkumu orientuje na plnění předem připraveného plánu, přičemž je kladem velký důraz na vykazatelnost, jsou vědci nuceni zaznamenávat a odůvodňovat pracovní náplň každého jednotlivého dne stráveného na plnění závazků grantu.²⁶ „*Je to čím dál tím horší ta administrativa. S administrativou teďka člověk tráví úplně neúměrně času. A čím evropštější to je projekt, tím narůstá byrokracie ještě jako exponenciálně, bych řekla. Takže my teďka píšeme prostě timesheety přesně co děláme, kde děláme, jak děláme, s kým děláme, proč děláme. To zdůvodňujeme a je to úplně jako nesmyslné. A: Jde jakoby vnímat takový tlak na tu vykazatelnost té práce. B: No já si hlavně myslím, jako že to do té vědy nepatří. Já chápu, že když jsou firmy, že musí dokazovat klientům přesně co, kdy dělaly. To jo, protože ti klienti je platí, ale my tady... Stejně se spoustu těch věcí... Člověk to dělá jednou za měsíc a tím pádem už přesně neví, co a kdy dělal. Takže spoustu toho si třeba už jako vymýšlí, ale stejně nad tím tráví hrozného času, který by mohl trávit jako úplně jinak, že jo, vědou a ne s papírováním.*“ (střední věková kategorie, rozhovor 7) Tyto skutečnosti reflektují jako problematické především příslušnice nejvyšší věkové kategorie respondentek a částečně také příslušnice kategorie střední, které často vnímají jako hlavní předpoklad pro vědeckou práci určité zanícení pro zkoumání dané problematiky. Za vědeckou práci pak považují především práci při provádění experimentů a získávání nových poznatků. Pro druhou část střední věkové kategorie respondentek a pro respondentky v nejnižší věkové kategorii se tento způsob fungování vědy již stal jakousi normou. Práce vědce tak dle jejich názoru nespočívá především ve výzkumné činnosti a provádění experimentů, ale spíše v koordinaci práce na daném projektu, administrativní činnosti spojené s granty a publikováním, sepisování výsledků výzkumu do publikací a následnou snahou uplatnění publikace v co nejlukrativnějším odborném časopise. „*Jako jeden z hlavních výstupů vědce je článek. Jedna věc je dělat pokusy, ale pokusy může dělat i laborant. Hlavní věc vědce je mít ty pokusy, dát je*

---

²⁶ Na tento aspekt prekarizace vědců uporňuje také Gill [srovn. s: Gill 2014: 22-24]

dohromady, udělat z toho nějakou myšlenku a prezentovat to pomocí toho článku.“ (nejnižší věková kategorie, rozhovor 5)

Harmonizace vědecké práce a péče o rodinu

Během analýzy tématu harmonizace vědecké práce a rodinného života jsem se zaměřovala na sledování doby, kdy ženy zakládají rodinu, délku mateřské dovolené a její průběh, možnosti a reálný průběh péče o děti, způsoby podpory vědkyň a odůvodnění, která si vědkyně pro průběh své kariéry utváří. U nejnižší věkové kategorie respondentek jsem se pak vzhledem k tomu, že většina z nich rodinu ještě nezaložila, zaměřovala především na představy a plány, které si respondentky ohledně harmonizace vědecké práce a rodinného života utváří. V této části textu představím praxi vědkyň v harmonizaci vědecké práce a rodinného života, jejich vnímání možností žen ve vědě i reflexi proměny těchto možností. Text je členěn podle jednotlivých věkových kategorií, jejichž výpovědi představuji. V závěru této kapitoly pak naváží shrnutím a porovnáním praxe harmonizace jednotlivých skupin, které prováží s kontextem organizace vědecké práce.

Nejvyšší věková kategorie

V nejvyšší věkové kategorii mých respondentek je patrný trend odsunu mateřství do vyššího věku. V této věkové kategorii se však objevuje i skupina respondentek, které zakládaly rodinu i během studia vysoké školy. V opačném případě ženy zpravidla vyčkávaly se založením rodiny až do získání aspirantury. Věk žen při narození prvního dítěte se tak v této skupině blíží 30 letům, jako je tomu zpravidla dnes v české společnosti, přičemž během těhotenství respondentky bez zdravotních komplikací docházely do práce. Vzhledem k odlišnému politickému nastavení podporujícímu rychlý návrat do práce se ve výpovědích mých respondentek délka mateřské a rodičovské dovolené pohybovala mezi její úplnou absencí, pokud žena ještě studovala, po dva roky. *„Já jsem s tím vůbec nemusela skončit, protože já jsem prakticky do porodu nevynechala jedinou stáž, jedinou přednášku. Já jsem pořád chodila. Navíc jsem měla tak dobré studijní výsledky, měla jsem výborné známky, takže u mě to (omezení; pozn.: Hana Novotná) nebylo. Po porodu za 5 týdnů jsem dělala anatomii, myslím za jedna.“* (nejvyšší věková kategorie, rozhovor 2) Nejčastěji zmiňovanou hodnotou přitom byl jeden rok rodičovské dovolené. Dva roky rodičovské dovolené deklarují především ty respondentky, které zároveň prohlašují, že nepočítaly s přílišným kariérním postupem z politických či rodinných důvodů a ani je netížilo finanční zajištění rodiny nebo obava ze ztráty své odborné kvalifikace.

Odůvodnění, která pro zkrácení mateřské dovolené na jeden rok anebo ještě na kratší dobu vědkyně podávají, jsou spíše jakéhosi strukturálního charakteru a dominuje mezi nimi

především nutnost finančně zabezpečit rodinu. „*No tak já jsem končila aspiranturu, což je jako kdyby dneska někdo končil PhD studia, a to už jsem končila s poměrně velkým břichem, protože do měsíce potom jsem měla první dítě. Takže jsem pochopitelně plánovala rodinu, pochopitelně jsem chtěla mít děti a to první dítě jsem měla měsíc po obhájení jakoby dizertace a byla jsem s ním doma asi 6 měsíců. Potom jsem si našla nějakou paní, aby mi ho hlídala. Ale vrátila jsem se do práce a už jsem čekala druhé dítě. Takže to se narodilo zhruba rok po prvním dítěti a potom jsem byla rok doma. No a potom jsem začala chodit do práce. Ani by bývalo nebylo možné, abychom žili z jednoho platu, protože můj muž také dělal aspiranturu. Měli jsme tak směšně málo peněz, že když jsme rozkrojili citron, tak jsme se dívali, co se stane s tou druhou polovinou citronu, protože žili jsme tři rodiny v jedné domácnosti.*“ (nejvyšší věková kategorie, rozhovor 7) Dále se ve výpovědích vědkyň objevovala obava o zajištění kvalifikace a požadavek ze strany zaměstnavatele.

V souvislosti s mateřskou dovolenou zmiňují vědkyně zpravidla udržování kontaktu s vědou a vědeckým prostředím skrze studium (v případě absence mateřské) a nejrůznější formy kontaktu s vědou od čtení odborných prací, přes kontakt se studenty a docházení na semináře až po aktivní účast na setkávání k plánování dalšího výzkumu. „*Tak já jsem pak, bych řekla, tak nějak v klidu a radosti z dětí si prožila tu mateřskou, ale přitom jsem se rozhodně nevzdala té práce. Takže když to šlo a babička nebo muž mohl hlídat, tak jsem přišla sem na seminář. Když jsme měli ty setkání právě, ono se tomu říkalo plánování, tak jsem na to jela. A manžel jel se mnou a krmil. To se smáli lidé, to bývalo v létě, tak měl prostě miminko tam někde na té louce, protože to bývalo třeba v ... (jméno města; pozn.: Hana Novotná), tak tam jako krmil. Já jsem přišla a už bylo nakojené. Tak prostě ne že bych přerušila prostě všechny ty vztahy k té vědě.*“ (nejvyšší věková kategorie, rozhovor 6) U nejmladší respondentky z této věkové kategorie se již objevuje také možnost částečného úvazku při řešení grantu během mateřské dovolené. „*Takže jsem vlastně jako v rámci mateřské řešila grant. (...) A ten grant ze začátku mi tady pomáhala ... (jméno kolegyně; pozn.: Hana Novotná) rozjet. A pak byly prostě ty náběry, tak to šlo nějak automaticky. A já jsem sem docházela jednou za týden, jednou za 14 dní třeba posbírat výsledky. To už matka nepracovala na plný úvazek, takže už mi ... (jména dětí; pozn.: Hana Novotná) jako pohlídala třeba no. Nebo jsem si je vzala někdy sem a tady mi je pohlídali v laborce.*“ (nejvyšší věková kategorie, rozhovor 5) Ve výpovědích respondentek se objevuje také absence kontaktu s vědeckým prostředím v případě, že respondentka nepočítala s možností budoucího uplatnění ve vědě.

Péči o své potomky vědkyně zajišťovaly jak prostřednictvím institucionálních prostředků, tak též svépomocí. Z institucionálních prostředků se jednalo především o umístění dětí do jeslí a školek zřizovaných státem. Jelikož ale podle výpovědí respondentek nebylo vždy možné umístit dítě do předškolního zařízení, řadě respondentek vypomáhali s péčí o děti příbuzní, převážně babičky, místy partneři a již v této době byly vědkyněmi hojně najímány na hlídání dětí chůvy. Pokrytí nákladů na chůvu však znamenalo vynaložit finanční prostředky ve výši platu jednoho z partnerů. *„No musela jsem najít vůbec někoho, kdo by mi je hlídal, protože se děti nedostaly do školky. Školky byly velice obsazené. To není až dneska, že jsou školky obsazené. Tehdy určitě bylo školek víc, ale u staršího chlapce se mi to vůbec nepodařilo, aby chodil do školky, a myslím, že dcera chodila rok do školky. Tak já jsem měla celou dobu paní k dětem a ta paní samozřejmě ráno si děti vzala a ve čtvrt na pět nebo v půl páté jsem si je přebírala. Čili neexistovalo, že bych se třeba mohla nějak zdržet, ale to jsme se občas i vystřídali s manželem, že on si děti bral. A té paní jsem dávala zhruba tolik, kolik jsem si vydělala.“* (nejvyšší věková kategorie, rozhovor 7)

Vzhledem k finanční náročnosti soukromého hlídání dětí byly vědkyněmi vytvářeny nejrůznější kombinace zajištění péče o děti, kdy o ně určité dny v týdnu pečovala chůva a zbytek týdne byly v péči babiček a ve výjimečných případech v péči partnera. Nedílnou součástí péče o děti bylo také vodění dětí do práce. *„No tak mateřství. Znamenalo to, že děti chodily do laboratoře. Jako chtělo to spolupráci rodiny. Fakt je ten, že když jsem nechala ... (jméno dítěte; pozn.: Hana Novotná) jednou doma a omylem jsem přišla domů, protože měl chřipku, tak jezdil na tříkolce po ulici. Takže i tyhle věci se staly, ale nějak se to zvládnout dalo. Děti vyrostly v laboratořích.“* (nejvyšší věková kategorie, rozhovor 1)

V této věkové kategorii se také objevují určité stereotypní výpovědi spojené s kariérními možnostmi žen. Jedná se především o myšlenku, že kariérní záležitosti jsou především záležitostmi mužskými a péče o rodinu je naopak především záležitostí žen. *„Já jsem jako neřešila nikdy otázku kariéry. Já jsem byla vždycky šťastná z toho, že si můžu klást otázky a dávat na to odpovědi, jak to bylo možné. Ale to si právě myslím, že je základní rozdíl mezi muži a ženami. A já bych nikdy docenturu a profesuru nedostala, kdyby mě k tomu nenutili. (...) Já jsem opravdu po kariéře nikdy netoužila a ani jsem neměla představu a musím říct, že jsem se bránila. Po té revoluci byl ten vedoucí oddělení také odvolán. A teď prostě byl konkurz na místo vedoucího oddělení ... (název oddělení; pozn.: Hana Novotná) a teď mě do toho tlačili a já jsem nechtěla, ale pak prostě nezbylo než to vzít. Protože nějak jako ta situace byla taková. Ale nikdy ne že bych to já chtěla. (...) Takže v podstatě jediné na základě toho, že vždycky jsem jako tu podporu měla, tak jsem to mohla dělat no. A to si*

myslím, že má většina žen. Jsou výjimky, ženy cílevědomé a ctižádostivé. Ale já jsem teda nikdy po té kariéře netoužila.“ (nejvyšší věková kategorie, rozhovor 6) Z toho pramení i pocit jistého selhání vědkyň v roli matky vzhledem k tomu, že se chtěly věnovat vědecké kariéře a po pracovní dobu odkládaly děti do péče babiček. *„Zůstala bych déle doma s těmi dětmi. Minimálně s tím druhým. (...) A mám pocit, že jsem ty děti ošidila a není to zrovna příjemné. Že určitě alespoň ty dva roky, ale že těch 11 měsíců je málo.“* (nejvyšší věková kategorie, rozhovor 3) Dalším ze stereotypů, které se v této generaci respondentek projevovaly, jsou „obecné vlastnosti žen“, které se na rozdíl od mužů nemají tendenci tolik prosazovat, chybí jim drzost, nemají jakousi potřebnou ambicióznost a nekladou si dostatečně vysoké cíle. Důsledkem těchto genderových stereotypů je i důraz na prioritní postavení rodiny v životě žen a to i za cenu zbrzdění jejich vědecké kariéry.

Genderové stereotypy týkající se postavení žen odrážejí i to, že ve výpovědích respondentek z nejvyšší věkové kategorie se neobjevuje podpora žen ve vědecké práci. V této věkové kategorii se spíše objevují výpovědi o odsuzování mateřství vědkyň ze strany vedoucích a spolupracovníků. *„Syn byl v 27 a já jsem byla v prvním ročníku, ale prostě já jsem se rozhodně nechtěla uvázat doma, proto jsem šla také za ten rok už do té práce. Ale bála jsem se. Bála jsem se hodně, že jsem úplně odepsaná, protože ona tady nebyla podpora z té společnosti. Že automaticky, když je člověk na mateřské, tak se s ním nikdo nebaví a to bylo dost nepříjemné.“* (nejvyšší věková kategorie, rozhovor 3) Vědkyně v této věkové kategorii také vypovídaly o vnímání menší konkurenceschopnosti vědkyň s dětmi. *„Samozřejmě, že děti zaberou hodně čas, ale myslím, že se to na kariéře nijak nepodepsalo. I když protože byla jsem světem mužským chápána jako určitá konkurence, protože ten výzkum mi docela šel a vím, že v okamžiku, kdy jsem čekala druhé dítě, tak jsem cítila ten předěl, určité oddechnutí, že ta už tedy konkurencí nebude.“* (nejvyšší věková kategorie, rozhovor 7)

Jako institucionální podpora je v této věkové kategorii respondentek chápána individuální domluva s nadřízenými na dovolené na hlídání dětí při nemoci a kolem roku 1989 se objevuje možnost nastoupit do vědy na částečný úvazek. Sladění vědecké práce a rodiny tak byl podle vědkyň problém ryze individuální a týkající se ženské populace.

Střední věková kategorie

Ve střední věkové kategorii mých respondentek je odklad založení rodiny již naprosto patrným trendem. Ženy zakládají rodinu současně s koncem nebo po skončení PhD studia, tedy ve věku 30-31 let. Takto posunuté mateřství na ně však působí i tak nedostatečně a jako ideální možnost hodnotí, když by bylo možné mateřství ještě odsunout. To už je ale dle

většiny z respondentek příliš riskantní a většina žen není toto riziko ochotná podstoupit. „*No ono to bylo v době, kdy vlastně je člověku 30, tak by ve vědě správně měl mít dodělané PhD a měl by být někde na tom tzv. postdoku. To člověk dodělá PhD a měl by vyrazit někam do světa a prostě dělat v nějaké laboratoři a to právě v nějaké opravdu špičkové laboratoři. Měl by zapracovat na té kariéře a udělat ty super výsledky. A já jsem v té době prostě dostala strach, jako že zmizím na 5-6 let a přítel mi uteče (...)* Já jsem v tu chvíli tak nějak zpanikařila a ty děti jsem chtěla. Já jsem se opravdu bála, že už je zdravotně nebudu moct mít. Takže možná by bylo opravdu strategičtější počkat třeba do těch 34, jako to dělají kolegyně, ale já už jsem na to neměla nervy.“ (střední věková kategorie, rozhovor 8) Délka mateřské a rodičovské dovolené a její průběh jsou dle výpovědí respondentek dány závazky vědkyň v práci či při ukončování studia. Její délka se pohybuje od její úplné absence po délku jednoho roku, který je nejpreferovanější možností. Delší rodičovské dovolené vědkyně odmítají, protože by v jejím důsledku došlo k příliš velké trhlině v jejich vědecké práci.

V této věkové kategorii respondentek dochází ve výpovědích k dalšímu posunu v tom smyslu, že není zmiňována varianta, že by během mateřské a rodičovské dovolené vědkyně neudržovaly jakýsi kontakt s vědeckým prostředím. Vědkyně naopak zmiňují, že se během mateřské a rodičovské dovolené věnovaly dokončování dizertační práce či zpracovávání výsledků výzkumů, kterým se věnovaly před a v průběhu těhotenství. „*No tak to bylo tak, že já jsem vlastně skončila doktorát s dítětem. Že jsem otěhotněla a rychle jsem ještě dopisovala, protože jsem měla už články a všechno a musela jsem napsat rychle dizertaci. Takže jsem vlastně dizertaci dopisovala v těch 6 týdnech před porodem a zkompletovala jsem to vlastně s tříměsíčním dítětem. A pak jsem byla rok úplně doma jenom na mateřské, to jsem sem nechodila a obhajovala jsem přesně po tom roce.*“ (střední věková kategorie, rozhovor 7)

Těhotenství tráví ženy na základě vlastního rozhodnutí zpravidla na pracovišti. Děje se tomu tak i přes relativně přísná pravidla bezpečnosti a možnost dřívějšího odchodu na mateřskou dovolenou vzhledem k povaze materiálů, se kterými vědkyně přichází do styku. Vědkyně považují pravidla bezpečnosti spíše za překážku a místo odchodu volí setrvání na pracovišti za podpory ostatního personálu výzkumného ústavu. „*Já jsem měla postdocký grant GAČR, který ještě přede mnou měl taková jako drastická pravidla, že jakmile žena otěhotněla, tak jí ho vzali. Dali jí z něj automaticky D a to mě přišlo strašně. No a já jsem si tam našla v té dokumentaci nějakou skulinu, že jim to vlastně člověk vůbec nemusí říct, že je těhotný, a když jsou od něj ty výsledky, tak že to vlastně je jedno. Takže já jsem to půl roku prostě nikde neoznámila. Normálně jsem ten výzkum dodělala, protože jsem ty výsledky měla jakoby nadělané. Půl roku jsem byla doma, to nikdo nepotřeboval vědět. Vlastně nevím, proč*

bych jim to musela říkat. A ten grant jsem úspěšně dokončila na A. Takže si toho nikdo nevšiml.“ (střední věková kategorie, rozhovor 8)

Vědkyně vypovídaly o možnosti udržování kontaktu s vědeckým prostředím, flexibilní práce na částečný úvazek či dokonce práce z domova během mateřské a rodičovské dovolené. Děje se tak částečně v souvislosti se zlepšením podmínek vědecké práce díky technickému pokroku společnosti a částečně díky rozvíjející se institucionální podpoře žen ve vědě, o které pojednám níže. V současné době je podle výpovědí vědkyním i vědcům umožňováno pracovat z domova prostřednictvím vzdálených přístupů na osobních počítačích a informace jsou snadno dostupné prostřednictvím internetu. Není tedy nezbytně nutné docházet každý den na celou pracovní dobu na pracoviště anebo trávit dlouhé hodiny v knihovnách, jako tomu bylo u předchozí věkové kategorie. Vyšší věková kategorie mnou dotazovaných vědkyň tento posun vnímá jako zásadní usnadnění podmínek vědecké práce a velké ulehčení pro vědkyně s dětmi. Ve spojení s pokrokem domácích spotřebičů a životních podmínek mladých rodin vnímá mnou dotazovaná starší generace současný stav jako „ideální podmínky“ pro vědkyně s dětmi.

Ve výpovědích střední věkové kategorie vědkyň je také patrný i jistý posun v možnostech péče o děti. I přes to, že vědkyně často vypovídaly o péči o děti především svépomocí-tedy společně s partnerem, prostřednictvím babiček a soukromého hlídání či voděním dětí na pracoviště- rozšiřují se též možnosti institucionální péče o děti. V souvislosti s absencí státem zřízených jeslí vědkyně s nejmladšími dětmi často volí pomoc babiček a hlídání soukromou chůvou. Vzhledem k finanční náročnosti soukromého hlídání dětí, jež stále představuje výši celého platu dotazovaných vědkyň, dochází nejčastěji k nejrůznějším kombinacím využití pomoci příbuzných a služeb chův, jak o tom vypovídaly i vědkyně z předchozí věkové kategorie. *„Původně ještě jezdila tchýně, tak jsme si je trošku žonglovali. To ještě bylo takové složité, že jsem měla takový ten pocit, že jsem taková ta vděčná a takový ten pocit, že jsem někomu zavázaná. Ted' je to tak, že mám 4 dny v týdnu chůvu a jeden den tchýni. Je to tak rozdělené. ... (jméno dítěte; pozn.: Hana Novotná) už chodí do školy a ... (jméno dítěte; pozn.: Hana Novotná) do školky a ta nejmladší je s chůvou vzhledem k tomu, že jí zná od malička.*“ (střední věková kategorie, rozhovor 8) V souvislosti s rozšiřováním podpory vědkyň s dětmi se však již objevují zmínky o jeslích či prostorech pro hlídání dětí zřízených vědeckým pracovištěm anebo granty na finanční podporu soukromého hlídání vzhledem k jeho finanční náročnosti, která je pro české vědkyně přetrvávajícím problémem. *„To jsme řešili tak, že tady jednu dobu byl takový grant od Evropské unie, kdy jsme si mohli objednat hlídání na doma. Takže já jsem měla tady vlastně od fakulty hlídání, což bylo super.*

Zrovna to pokrylo ten kritický rok, který jako byl, že prostě ona nemohla do té školky a druhá byla ještě takové mimino, tedy roční. No anebo jsem to třeba využívala na to, když jsem tady šla pak na nějaké obhajoby a měla jsem kojence. Tak jsem si objednala slečnu a ta tady prostě dvě hodiny jezdila s kočárkem kolem fakulty, já jsem tady byla na obhajobách, pak jsem si vzala mimino a šla jsem domů.“ (střední věková kategorie, rozhovor 3)

S vyšším věkem dětí podle výpovědí vědkyň dochází k rozšíření péče o předškolní děti především prostřednictvím státem zřizovaných a soukromých školek. V tomto ohledu je však často reflektována současná krize, kdy je ve státem zřizovaných předškolních zařízeních zpravidla velmi strastiplné zajistit pro potomka místo. Děti jsou na základě nedostatečné kapacity těchto zařízení odmítány anebo přijímány až ve vyšším věku. V souvislosti s tímto problémem vědkyně v rozhovorech zmiňovaly možnost využití soukromých školek, které jsou však opět finančně velmi náročné. „B: Já myslím, že teď už se to trošku zlepšilo možná, ale v té době, když jsem jí chtěla dát do školky, tak to šlo až v 5 letech. A ještě ona je narozená v říjnu. Takže jí by nevzali ani v těch 4 a něco, ale musela jsem tedy už zakročit. Byla jsem na úřadě a jako fakt jsem musela už prostě lobovat, že to už není možné. Ona chodila samozřejmě do soukromé školky, abych sem mohla chodit, takže... A: Takže jste to řešili soukromou školkou? B: No jistě. Ale můj plat, co jsem tady měla, šel na soukromou školkou.“ (střední věková kategorie, rozhovor 6) Dle výpovědí respondentek se však objevují případy, kdy jsou zřizovány školky a možnosti hlídání při vědeckých centrech za finančního přispění jak ze strany vědkyň, tak též ze strany vědeckého ústavu, a péče o předškolní děti se tak pro vědkyně stává stále přístupnější. Tato předškolní zařízení je dle výpovědí možno využívat celý týden, ale také jen některé dny v týdnu. Vědkyně tedy mají prostor kombinovat zařízení zřizovaná státem a zařízení soukromá. „To hlídání už nefunguje, protože oni to potom změnili, ale dostali jiný grant a z toho právě otevřeli tu školkou, která byla otevřená v březnu 2013. (...) První rok to bylo zadarmo, což bylo bezvadné. A teďka právě tím, jak na to není už ten grant, tak se to platí. Přičemž ti rodiče, když tam to dítě chodí na každý den, tak platí myslím asi necelých 5000 Kč. Ale fakulta ještě přispívá asi dalších 8000 Kč, protože ty měsíční náklady na to dítě jsou asi 13000 Kč. (...) A ta moje mladší holčička tam tedy taky chodí. Chodí tam 2x týdně a pak ještě chodí do té státní školky. A vždycky jde prostě tam, kde se nám to líp hodí.“ (střední věková kategorie, rozhovor 3)

I přes zvýšené možnosti ústavní péče o děti však některé vědkyně zároveň vypovídají o tom, že i přes všechny možnosti, které jsou jim nabízeny, dávají přednost svépomoci nebo soukromé chůvě, neboť pro ně představuje komplikaci dojíždět s dětmi na pracoviště z větší vzdálenosti. „Tak my to máme, ale já třeba bydlím odsud hodinu a půl. Po prvním dítěti jsem

to dělala. Platila jsem tady někoho a platili jsme mu, já nevím, stovku na hodinu nezdaněnou a táhla jsem sem to dítě přes celou Prahu. Musela jsem tam chodit ještě zařizovat oběd. Pak zas nemůžu jet moc pozdě, protože je to prostě blbě, pak jet s tím dítětem, tak mě to otravovalo. Takže já jsem si potom radši někoho domluvila domů. A pak ty babičky jsem přemluvila a jednou týdně chodil k nám domu. Jako bylo to dražší, ale pro mě to bylo v podstatě jednodušší. Ráno jsem sedla, mohla jsem si ve vlaku dělat, co chci a nemusela jsem nic řešit.“ (střední věková kategorie, rozhovor 2)

Právě péče o děti představuje pro vědkyně po řadu let největší omezení ve vědecké práci. Toto omezení podle respondentek vzniká jednak významnou trhlinou způsobenou mateřskou a rodičovskou dovolenou, ale také jistou časovou ohraničeností práce a ztíženými podmínkami pro výjezd do zahraničí. Jak již zmiňuji výše, trhlina způsobená mateřskou a rodičovskou dovolenou je často zaplňována rozličnými formami kontaktu s vědeckým prostředím i prací z domova. Podle výpovědí mých respondentek je totiž nezbytné se do práce vracet co nejdříve, aby bylo možné navázat na předchozí práci. *„Ale říkala jsem si, že prostě mně stačil ten rok, že z toho člověk vypadne. Když z toho opravdu na rok vypadnete, tak se těžko potom i vrací. Já si neumím představit, jak by se někdo vracel po 5 letech. To opravdu nevím. To si myslím, že není skoro možné. No anebo začínáte od znova.“* (střední věková kategorie, rozhovor 6)

Dalším zmiňovaným omezením žen ve vědecké práci je častá absence zahraničního výjezdu po ukončení PhD studia. Respondentky vypovídaly, že ačkoliv se pravidelně účastnily zahraničních výjezdů a dlouhodobých stáží v zahraničí, s porodem dítěte se jich vzdaly. Jako důvod k tomuto rozhodnutí přitom uvádějí potřebu výchovy dětí v ČR, strach z opuštění rodiny či kariéru partnera. *„Nicméně zvykem je, že vy si uděláte PhD a vyjedete někam do zahraničí na rok, na dva, na tři. Ale to já už jsem měla dítě. Nebo jsem byla těhotná. Takže v podstatě tohle vidím jako můj největší handicap, že jsem pak nevyjela nikam do toho zahraničí, což si myslím, že úspěšný vědec bez tohohle skoro nemůže být. Jenže ono se říká: „Co vám brání vzít celou rodinu a někam jet?“. Jenže ono také ne každý má i vědce manžela a on manžel je inženýr a nikde by asi práci v zahraničí nenašel. (...) No takže ani on nechtěl. Takže on se člověk musí taky trošku domlouvat jako i tímhle směrem, jestli by vůbec ten partner byl ochotný s vámi někam vyjet.“* (střední věková kategorie, rozhovor 3)

Jedním z důvodů návratu do ČR kvůli výchově dětí je i flexibilita českého vědeckého prostředí v nastavení výše úvazku, která umožňuje brzký návrat do práce, ale zároveň poskytuje dostatek prostoru pro výchovu dětí. O české vědě vědkyně vypovídají jako o „evropském průměru“, kterému odpovídá i nastavení požadavků na vědkyně po porodu dítěte,

kdy je možná jistá stagnace vědecké kariéry. „*Tak mi to přišlo blbě, aby on za mnou tak vlál, když bych měla ty děti, tak to bych musela hrozně hrotit. Tam to hrotěj. Tam mají 4 měsíce, myslím, včetně toho před porodem. Takže když si člověk vezme 3 týdny před porodem, tak se mu to odečte a pak se na fulltime vrací hned. Ale tak oni to mají dobré a hnedka to dítě někam šupnou. A to je pro nás Čechy tak úplně jako jiné. Oni tam mají 5 měsíců a pak to řeší. Tak to jsem nechtěla.*“ (střední věková kategorie, rozhovor 2)

Posledním omezením, které respondentky v rozhovorech zmiňovaly, je obecně menší pracovní nasazení odůvodňované jistou proměnou hodnot, kdy pro ženy přechází priorita z kariéry do rodinného života. Vědkyně tak svoji situaci vysvětlují tím, že pro ně má rodina a péče o děti větší význam než budování kariéry, a tak se jí ve svém volném čase věnují spíše na úkor dalšího vědeckého bádání. Věda se tak pro ně díky možnostem časové flexibility práce stává zaměstnáním, při kterém je možné se věnovat rodině. „*Já prostě jsem s tím jakoby smířená, že to tak teďka je. Tak mám děti, tak jsem ráda, že mám práci, která mi umožňuje prostě se věnovat i té rodině a dělat to, co mě baví. No tak jako samozřejmě, že než jsem ty děti měla, tak jsem tady trávila spoustu času a jako ty výsledky byly mnohem lepší, než jsou teďka. Ale prostě teď mám děti, tak nepotřebuji být super. Vůbec ne.*“ (střední věková kategorie, rozhovor 3)

Výše zmíněnému nárůstu institucionální podpory péče o děti odpovídá i nárůst obecné podpory vědkyň, a to jak na institucionální, tak též na individuální úrovni. Individuální podpora podle mých respondentek spočívá především ve vnímané tolerantnosti vedoucích vědeckých skupin. Jedná se o poskytnutí možnosti individuálního plánování časové náročnosti práce s ohledem na rodinu dotazovaných vědkyň a v možnosti individuálních dohod o budoucí spolupráci. Vědkyně tak nabývají dojmu, že je s nimi na pracovišti „počítáno“. Institucionální podpora pak spočívá především ve výrazné flexibilitě výše pracovního úvazku. Vzhledem k možnostem flexibilního nastavování pracovní doby nastupují vědkyně zpět na pracoviště relativně záhy i při mateřské či rodičovské dovolené na velmi nízký pracovní úvazek, který následně na základě individuálních dohod postupně navyšují. Na zkráceném úvazku setrvávají často i po skončení mateřské či rodičovské dovolené a na plný úvazek se navrací až po uplynutí několika let. Vědkyně na tomto postupu oceňují především to, že jejich návrat do práce je na rozdíl od vědy v zahraničí a soukromého sektoru velmi pozvolný. „*No tak pozitiva určitě, protože prostě mám volnost a všechno mi ohromně vychází vsťríc. A vůbec to není jako ve firmě, kde to musím všechno škrtit přesně na minuty. Tady je to prostě super domluva. Dají mi malý úvazek, můžu sem přijít, kdy v podstatě chci. Nemusím nikdy na nějakou přesnou hodinu, takže to zvládám. Můžu si tu práci nosit domů.*“ (střední

věková kategorie, rozhovor 2) Zároveň však respondentky dodávají, že k jejich úplnému návratu do práce dopomohl právě až plný pracovní úvazek. „*Nemohla jsem si vzpomenout vůbec na ty věci. Nevím, jestli člověk po tom mateřství myslí jenom v těch dětských záležitostech. Přišlo mi to těžké myslet v podstatě. Ale říkám, to se potom nějak zlomilo zase. Ale v podstatě bych řekla, že až tehdy když už jsem zase začala chodit každý den. Že jak jsem tady byla vždycky jenom ty dva dny, tak než jsem se rozkoukala, tak už byly zase dva dny pryč.*“ (střední věková kategorie, rozhovor 6)

Zkrácenou mateřskou a rodičovskou dovolenou vědkyně odůvodňují především strukturálně: potřebou financí, požadavky projektu či nutností jejich přítomnosti na pracovišti. „*Tam to ještě bylo jako výhodné finančně, že to bylo jako hodně dobře finančně ohodnocené. Což v té vědě, co si budeme povídat, ty peníze jsou strašně mizerné. Takže to bylo jako i z tohohletoho hlediska dost jako lákavé.*“ (střední věková kategorie, rozhovor 7)

Jak zmiňuji výše, dalšími formami institucionální podpory vědkyň s rodinou je snaha o jejich finanční podporu skrze grantové prostředky určené na hlídání dětí či zakládání dotovaných školek a jeslí při ústavech a fakultách. Tyto formy podpory jsou v současné době dle výpovědí mých respondentek zatím pouze částečné nebo dočasné. Trvání takto zajištěné podpory, která je (stejně jako platy vědců) financována především z grantových prostředků, je sice ještě více nejisté a pomíjivé jako takto zajišťovaná pracovní místa, ale poukazuje na jistý posun ve vnímání žen ve vědě. Otázka harmonizace rodiny a vědecké práce se tak pozvedá na rozdíl od předchozí generace do epistemického životního prostoru.

Nejnižší věková kategorie

Výpovědi, získané v rámci dotazování nejnižší věkové kategorie respondentek zdaleka nejsou tak názorově jednotné jako výpovědi ve vyšších věkových kategoriích. V této věkové kategorii jsou ženy s dětmi spíše raritou z důvodu odkládání mateřství patrného z předchozích generací a věku respondentek, který se pohybuje pod hranicí 30 let. Vzhledem k této odlišnosti se moje pozornost přesunula z reálných způsobů harmonizace péče o děti a vědecké práce k představám a obavám, které si respondentky v tomto ohledu utváří.

Ve skupině bezdětných respondentek převažuje obava z toho, že v důsledku trhliny způsobené mateřstvím dojde k narušení průběhu jejich vědecké kariéry. V představách mých respondentek není možné skloubit vědeckou práci a zakládání rodiny. Vzhledem k současnému nastavení rodičovské dovolené totiž vědkyně mají svojí práci opustit na příliš dlouhou dobu a tak podle respondentek nutně dojde ke ztrátě kontaktu s vědeckou prací i komunitou. Podle respondentek je tedy zapotřebí si nejdříve vybudovat relativně silnou pozici

v zaměstnání a až následně je možné zakládat rodinu, aby se tak zvýšila šance návratu k vědecké práci. „Ale zas tak bych jako nejdřív chtěla nastartovat kariéru a pak prostě bych chtěla jít na tu mateřskou. Což znamená, že mezitím bych chtěla vybudovat alespoň nějakou pozici. Prostě získat nějaké zkušenosti, napsat nějaké články, něco opublikovat, abych měla nějaký základ toho životopisu a nebylo to prostě jenom prázdné: No tak jsem byla dobrá, dělala jsem PhD, pak jsem si pořídila mimčo, byla jsem 4 roky mimo a teď bych chtěla práci. Tak bych to rozhodně nechtěla. Rozhodně bych se chtěla prostě minimálně zapojit dříve do toho pracovního života.“ (nejnižší věková kategorie, rozhovor 3)

V souvislosti s těmito výpověďmi je podle části respondentek v České republice nedostatečná podpora mladých žen ve vědecké práci, přičemž je právě otázka harmonizace vědecké práce a péče o rodinu považována za individuální problém, který není řešený na institucionální úrovni. To se podle této skupiny respondentek projevuje především tím, že v systému organizace vědecké práce chybí možnost pracovat na částečný úvazek či pracovat z domova. Obecně tak dle výpovědí není ve vědě možná přílišná flexibilita pracovní doby. „V Čechách a zase ne jenom ve vědě, ale všude jinde, zaměstnavatelé pořád nejsou moc naklonění částečným úvazkům a flexibilní pracovní době. Nebo nějak hodně flexibilní, aby si prostě ty matky mohly zařídit vyzvednutí dítěte nebo něco takového. A třeba i v té vědě se prostě spousta práce dá dělat z domu na dálku. Dají se vyhodnocovat data, psát články, číst články nebo prostě připravovat nějaké učení, když potom člověk učí. A není potřeba strávit 100% času v té laboratoři. Takže v Čechách je to horší.“ (nejnižší věková kategorie, rozhovor 3)

Ve druhé skupině bezdětných respondentek a v části respondentek, které již dítě mají, tyto obavy dosahují výrazně nižší intenzity. Respondentky promlouvají o postupných změnách norem vědecké práce vycházejících ze zvyšujícího se počtu žen ve vědě a v důsledku toho o jisté benevolenci systému při organizaci práce. „No myslím si, že to souvisí s nárůstem počtu žen ve vědě, protože dříve, když bylo, já nevím kolik, neznám statistiky, ale jako jestli předtím byla jedna žena z 10 lidí ve vědě a teď je 5 žen z 10, tak mají větší hlas. Ta norma už se někam posunuje, protože předtím vzhledem k tomu, jak málo žen bylo ve vědě, tak nebylo normální, aby ty děti do toho zasahovaly. Ale teď, když je to vlastně 50:50, tak už se musí počítat s tím, že ty ženy přece jenom mají větší sílu. A to si myslím, že jako je asi zásadní faktor toho, proč se to zlepšuje. (...) Protože ty ženy v té vědě jsou a že ty děti chtějí a že se to prostě nějak zařídit musí a zpětně to ohýbá potom tu normu.“ (nejnižší věková kategorie, rozhovor 6)

V této skupině vědkyně vypovídají o možnosti pracovat v laboratoři i během těhotenství na základě vlastního rozhodnutí, možnostech krátké rodičovské dovolené, kdy je možný částečný návrat do práce a rozšiřujících se možnostech individuálního nastavení částečného úvazku a práce z domova. Zároveň je dle této skupiny respondentek možné udržovat kontakt s vědeckým prostředím například občasným docházením do práce či organizací studentů při pokusech, jelikož vyšší pozice v laboratoři spočívá především v organizaci a administraci výzkumu. „*Jdete prostě do práce, abyste neztratila kontakt. Neříkám, že tam trávíte 12 hodin denně, ale prostě udržujete se trochu. Když jste tam na nějakou tu chvíli tak už prostě máte třeba studenta, který dělá tu práci. To znamená, že si to zorganizujete, obhlédnete tu práci, dohlédnete na něj a jdete zase domů. To znamená, že tam prostě přijdete, to dítě tam na chvíli odložíte a jdete pracovat. Anebo se domluvíte s partnerem, že si vezme den dovolené a prostě víte, že máte velký pokus a on hlídá dítě. Podle mě se to dá skloubit.*“ (nejnižší věková kategorie, rozhovor 1) Respondentka s dítětem dokonce vypovídá o jistém nucení do práce již po jednom roce rodičovské dovolené vzhledem k tomu, že bylo třeba publikovat předchozí výsledky. I přes tento výrazný posun v nastavení pracovního úvazku však i tato skupina respondentek vnímá jistou nedostatečnost v péči o předškolní děti, kdy na rozdíl od výzkumných ústavů v zahraničí nejsou vědkyním k dispozici jesle a školky umístěné v jednotlivých vědeckých institucích. „*Tam to mají třeba výborně vymyšlené, už když se podíváte teď do Německa. Oni to mají tak, že mají 6 týdnů mateřské, čili to šestinedělí. A potom mají u těch ústavů udělané jesle, kde jsou prostě i lékaři. A když je to dítě nemocné, tak tam mají karanténu. Vy máte poloviční úvazek, vrátíte se do práce a oni se Vám na ty 4 hodiny o to dítě prostě postarají. Je to hned vedle, máte to prostě, že seběhnete dvě patra a to dítě si tam můžete jít pochovat a zase se vrátit. A pak si ho po 4 hodinách vezmete a odnesete si ho domů, což je úplně geniální. To tady v České republice třeba vůbec nefunguje a myslím si, že by to hodně usnadnilo těm ženám ten návrat do toho pracovního prostředí a neztratily by tolik ten kontakt a i by si to dítě pořizovaly snadněji.*“ (nejnižší věková kategorie, rozhovor 1) V České republice tak péče o předškolní děti podle představ respondentek musí probíhat a probíhá za významné pomoci rodinných příslušníků či soukromých chův. Vzhledem možnostem, které nabízejí zahraniční vědecká centra v otázce podpory vědkyň s dětmi, je vnímaná nutnost dlouhodobé zahraniční stáže po ukončení doktorského studia respondentkami v nejnižší věkové kategorii hodnocena pozitivně. Zahraniční výjezd ženy nevnímají jako překážku, ale jako příležitost intenzivně se věnovat vědecké práci současně s mateřstvím.

Péče o rodinu má přetrvávat i podle respondentek v nejnižší věkové kategorii především v rukou ženy. „*Já jsem také konzervativní. Já to mám tak, že se prostě žena stará o rodinu a muž by měl vydělávat. Mě se to líbí. Já si stejně myslím, že děti mají většinou stejně blíž k mamince než k tatínkovi.*“ (nejnižší věková kategorie, rozhovor 5) V důsledku priority přikládané rodině část respondentek vypovídá o nižší ambicióznosti žen a vyšší soutěživosti mužů, pro které jsou grantové soutěže vhodnější. „*No tak ženy v laboratoři u nás většinou nesoutěží v tomhleto směru. Prostě když mají tu rodinu, tak v té laboratoři nedosáhnou na takové pozice. Asi tam ani nemáme žádnou takovou ženu, která by třeba podávala svoje granty. To jsou spíše muži. Není to pro mě moc. Většinou skloubit to s tou rodinou moc nejde no.*“ (nejnižší věková kategorie, rozhovor 2) Část respondentek se s požadavkem péče o rodinu vznášeným vůči ženám vyrovnává odkladem mateřství do vyššího věku. „*Zatím mi to nic neříká ty děti. Jakože mám pocit, že mám čas na to ještě, jako dost času. A že mi to přijde, že to bude za pár let a že je zbytečné nad tím teďka nějak přemýšlet. (...) Takže mě to nijak netáhne to uspěchávat. Takže jakoby mám pocit, že na tohle je čas.*“ (nejnižší věková kategorie, rozhovor 7) V obou případech je však patrné, že výrazné genderové stereotypy o rozdělení rolí mezi mužem a ženou si zachovávají svou formu i v nejnižší věkové kategorii respondentek a výrazně tak ovlivňují jejich kariérní i soukromé plány.

Shrnutí výsledků výzkumu

Z výsledků za jednotlivé věkové kategorie respondentek je patrné, že dochází jak k posunu vnímání pozice žen ve vědě, tak též k přetrvávání a dalšímu utužování genderových stereotypů.

Indikátorem zvětšování možností žen je navyšování institucionální podpory matek spočívající především ve snahách usnadnit ženám harmonizaci péče o rodinu a vědecké práce. Podpora péče o děti se odráží jak v pokusech o finanční dotace, tak také v zakládání jeslí a školek v rámci výzkumných pracovišť. Z výzkumu také vyplývá, že došlo k posunu společenské podpory žen ve vědě. Zatímco se v nejvyšší věkové kategorii respondentek objevují výpovědi o odsuzování snahy žen o harmonizaci vědecké práce a rodinného života, respondentky ve střední věkové kategorii vypovídají v tomto ohledu o toleranci a podpoře ze strany vedoucích i spolupracovníků.

I přes tento výrazný posun však napříč všemi věkovými kategoriemi stále výrazně působí genderové stereotypy, které se projevují už samotným důrazem na harmonizaci práce a péče jako problematiky týkající se žen. Dále genderové stereotypy spočívají ve vnímání vědecké práce, jejích norem a organizace jakožto především mužské záležitosti, kdy ženy nejsou dostatečně ambiciózní a soutěživé, aby dosahovaly stejných pozic jako muži. Role žen navíc souvisí s výše uvedeným imperativem péče o děti. V důsledku toho je ve výpovědích dotazovaných respondentek zdůrazňováno prioritní postavení péče o děti v jejich kariérních i soukromých plánech. Na základě těchto stereotypů pak vědkyně ve střední a nejnižší věkové kategorii vypovídají o jistém smíření se se stagnací své kariéry, neboť jejich role má po určité období spočívat především v péči o rodinu. V této souvislosti tedy dochází k jistému udržování a dalšímu potvrzování hodnot podněcujících přetrvávání nerovností mezi ženami a muži ve vědě.

V souvislosti s maskulinním nastavením vědecké práce dochází k čím dál silnějšímu odsouvání mateřství do vyššího věku, tedy věku kolem 30 let. Vědkyně přitom zpravidla docházejí do práce až do pokročilého stádia těhotenství a odcházejí na velmi krátkou rodičovskou dovolenou, během které udržují co nejbližší kontakt s vědeckým pracovištěm. Samotná praxe harmonizace vědecké práce a péče o děti prošla podle výpovědí respondentek dramatickými změnami především v oblastech spojených s technickým pokrokem. Vědkyně z nižších věkových kategorií vypovídají o flexibilitě pracovní doby a možnostech práce z domova, kdežto vědkyně z nejvyšší věkové kategorie vypovídají o nutnosti docházet na pracoviště a náročnosti obstarávání materiálů a informací. Ve strategiích kombinování

pracovního života a péče o děti dochází mezi generacemi k výraznému posunu především v oblasti institucionální péče o děti. Zatímco vědkyně v nejvyšší věkové kategorii využívaly státem zřizovaných jeslí, vědkyně z nižších věkových kategorií využívají především soukromých anebo vědeckými institucemi zřizovaných center péče o předškolní děti. V organizaci péče o děti však setrvale hraje velmi vysokou roli také podpora ze strany dalších členů rodiny a soukromé hlídání dětí prostřednictvím chůvy.

Omezení, která respondentky přímo tematizovaly, souvisela s časovou ohraničeností vědecké práce a s obtížemi odcestovat na delší časový úsek do zahraničí. Vzhledem k tomu, že je vědkyním často svěřen větší díl péče o děti, není pro ně možné zůstat příliš dlouho na pracovišti nebo se věnovat vědecké práci nad rámec svých povinností. Zároveň také respondentky vypovídaly o obtížích odcestovat na delší časový úsek do zahraničí s ohledem na své „mateřské povinnosti“ a kariéru svých partnerů. Dosáhnout vysoké kariéerní pozice je pak náročné především za předpokladu, že muži dokáží splnit požadavky práce přes čas a zahraniční mobility. Tyto obtíže jsou však tematizovány jako přechodné anebo řešitelné. Jedním z nejvýznamnějších problémů harmonizace vědecké práce a péče o rodinu je dle výpovědí respondentek její kontext spočívající ve stále více narůstající nejistotě, která ve vědeckém prostředí panuje.

V důsledku výše zmiňovaných transformací podmínek a charakteru vědecké práce dochází k její proměně v nejistý a relativně nestálý životní projekt. Jak poukazuje Tereza Stöckelová [srov.: Stöckelová 2009: 38-52] do vědy skrze neúměrnou administrativní zátěž a soutěživé nastavení systému pronikají prvky úřadování a podnikání. Vědecká práce tak ztrácí svoji jedinečnost založenou na vědeckém bádání vycházejícím ze zájmu o zkoumanou problematiku a stále ve větší míře dochází k provádění výzkumu odpovídajícího společenské poptávce. Samotná povaha vědeckého bádání se tak proměňuje z dřívějšího poslání na zaměstnání, které je možné a snadné opustit.

Respondentky z nejvyšší věkové kategorie sice vypovídaly o špatném technickém a materiálním vybavení pro vědeckou práci, nízkých finančních prostředcích na výzkum a nedostupnosti informací, ale v jejich výpovědích na rozdíl od nižších věkových kategorií není v souvislosti s vědeckou prací tematizována nejistota pracovního místa. Vědkyně z této kategorie naopak vypovídají o státem zaštitěné centrální instituci, která na základě státního plánování přidělovala jednotlivým vědeckým pracovištím finance na výzkum. Vědci i vědkyně dále svým nástupem do dané instituce získali relativně stabilní pozici, která jim umožňovala i dlouhodobé bádání omezené především státními výzkumnými plány. Ve vědě tak nešlo mnoho získat, ale také nešlo mnoho ztratit.

Na druhou stranu v nižších věkových kategoriích respondentek je nejistota pracovního místa a finančního zajištění stále významnější součástí vědecké práce a je reflektována i nejvyšší věkovou kategorií respondentek. Tento posun dokumentuje i zvětšující se význam účelového financování vědecké práce. V souvislosti s poklesem institucionálního financování vědecké práce dochází nově k jisté prekarizaci vědecké populace. Vědecké zaměstnání se tak podle výpovědí v souvislosti s nízkou úspěšností grantových žádostí a s využíváním pracovních smluv na dobu určitou a na relativně krátké období stává velmi nejistým a často pouze přechodným „projektem“, po kterém následuje práce v komerční sféře. Vědkyně ze střední věkové kategorie vypovídají o nutnosti zabezpečovat svoji pozici řetězením pracovních smluv na dobu určitou. Respondentky z nejnižší věkové kategorie pak tematizují nedostatek pracovních míst ve vědeckých institucích s ohledem na produktivitu své práce. Tento problém se však nedotýká pouze vědkyň, ale specificky se dotýká také vědců, kterým byla prostřednictvím genderových stereotypů přisouzena pozice živitele rodiny. V dalším zkoumání by tak bylo vhodné se tímto problémem zabývat nejen z perspektivy vědkyň, ale také z perspektivy vědců.

Závěr

V předkládané diplomové práci jsem se zabývala otázkou harmonizace vědecké práce a péče o rodinu v biografích vědkyň, kterou jsem zároveň vztahovala k širší transformaci vědy. Mým cílem tak bylo vytvořit reflexi institucionálního kontextu vědecké práce a jeho odrazu v reálných kariérách jednotlivých vědkyň. V textu práce jsem si pokládala otázku, jakými změnami prošly podmínky vědecké práce, jak jsou tyto změny reflektovány jednotlivými vědeckými pracovníci a jak se následně odrážejí v jejich biografích.

Abych mohla odpovědět na tuto otázku, provedla jsem nejprve několik sond do literatury týkající se výše popsaného tématu. V rámci tohoto průzkumu jsem provedla exkurz do historického kontextu účasti žen na vědecké práci, analýzu transformace vědy a následně také analýzu současného diskurzu požadujícího genderovou rovnost ve vědě. Došla jsem k závěru, že vědecká práce jako taková byla ustavována v kontextu absence žen a tak si nese jisté charakteristiky, které jsou zpravidla považovány za maskulinní. V souvislosti s transformací vědy podle vzoru Západní Evropy a Ameriky se požadavky na vědeckou práci posunuly ještě blíže ideálu nezávislého (odtělesněného) pracovníka. Na vědce a vědkyně jsou v důsledku tohoto posunu kladeny nároky velmi vysokého pracovního nasazení, lineární kariérní dráhy a zahraniční mobility. Zároveň však na vědkyně působí tzv. imperativ mateřské péče formovaný prostřednictvím genderových stereotypů a ty poté (na rozdíl od mužů) nedostávají požadavkům vědecké práce a nedosahují tak srovnatelných kariérních pozic jako vědci.

Na základě těchto podkladů jsem pak prováděla vlastní kvantitativní výzkum založený na tematické analýze 21 hloubkových rozhovorů s vědkyněmi ze tří věkových kategorií, které pokrývaly organizaci vědy před transformací roku 1989 i po ní. V analýze jsem se zaměřovala za prvé na reflexi transformace systému vědy a za druhé na otázku smiřování imperativů vědecké práce a imperativu mateřství v biografích vědkyň z jednotlivých věkových kategorií. Ve svém zkoumání jsem dospěla k celé řadě zjištění, která podrobně popisují v předchozích kapitolách a na tomto místě stručně uvedu pouze ta, která považuji za nejvýznamnější.

V současné době dochází k posilování postavení žen ve vědě a to nejen na individuální úrovni, ale také na úrovni institucionální. Z výpovědí respondentek vyplývá, že v současné době se objevují nové institucionální formy podpory harmonizace vědecké práce a péče o děti, které tak vědkyním usnadňují návrat do práce. Na druhou stranu však zároveň stále dochází k předávání a utužování genderových stereotypů týkajících se role žen a mužů jak ve vědecké práci, tak také v souvislosti s její harmonizací s péčí o domácnost.

Při bližším zaměření na reálné podoby harmonizace vědecké práce a rodinného života vědkyň je patrné, že se stále silněji projevuje trend odsunu mateřství do vyššího věku žen a že dochází také k co nejpozdějšímu odchodu na mateřskou dovolenou, během které jsou udržovány co nejtěsnější vazby na vědecké pracoviště. K posunu došlo v možnostech institucionální péče o děti předškolního věku, která byla dříve zajišťována prostřednictvím jeslí. V současné době jsou vědkyně odkázány na soukromá zařízení péče o předškolní děti anebo na podporu ze strany vědecké instituce. Výraznou roli v harmonizaci péče o děti a vědecké práce však napříč všemi věkovými kategoriemi hraje výpomoc ze strany rodinných příslušníků a najímání soukromých chův. K nejvýznamnějšímu posunu v praxi kombinování vědecké práce a péče o děti pak dle srovnání výpovědí respondentek došlo především v souvislosti s technickým pokrokem vědy i společnosti, prostřednictvím kterého se vědecká práce stala velmi časově a prostorově flexibilní.

Navzdory této výhodě respondentky za nejvýznamnější omezení v jejich vědecké kariéře považovaly za první časovou ohraničenost vědecké práce a za druhé obtíže vyplývající z požadavku zahraniční mobility. I přes náročnost a důsledky harmonizace vědecké práce a péče o děti je však toto období v rozhovorech tematizováno jako dočasné či překonatelné a za nejvýznamnější problém, kterému musí vědkyně v současné době čelit, je považována narůstající nejistota vědecké práce vyplývající z institucionálních podmínek současné vědy.

Summary

In this diploma thesis I deal with the question of harmonization of scientific work and care in the context of biographies of women scientists. This question is also drawn to the context of the broader transformation of science. My aim therefore was to create a reflection of the institutional context of the scientific work and of its consequences in the actual careers of individual scientists.

To answer this question several insights into the existing literature and concepts were made. Firstly I looked through the history of the participation of women in science and on the transformation that science has gone through during the past 65 years. Afterwards I looked through the current data focused on the participation of women on science. I came to conclusion that science was from its beginning formed in the context of the absence of women and due to that it carries some characteristics that are considered to be masculine. Transformation of science towards the models implemented in the Western Europe and United States has led to deepening of these masculine characteristics to the level of requirement of so called disembodied worker in science. Scientists due to that must face demands of high work pressure, linear career and mobility. Due their stereotypically inscribed role in the family, women don't fulfil these demands as well as men and so they don't reach equivalent career positions as men do.

On the basis of these arguments I have conducted qualitative research based on thematic analysis of 21 interviews with women scientists. In the analysis I came to conclusion that even though the gender stereotypes on men's' and women's' role in science and family are still persisting some progress towards the equality of men and women in science has been made. On the other hand the transformation of scientific work is posing new threat of insecurity of the scientific work that is grounded in the principles of free market and targeted funding of science.

Použitá literatura

BLAZS, Katalin; Faulkner, Wendy; Schimank, Uwe, Margaret W.: *Trasformation of the Research Systems of Post-Communist Central and Eastern Europe: A Introduction. Social Studies of Science*. [online]. 1995. Vol. 25, No. 4. s. 613-632 [cit. 2015-04-09]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/285711>

BARVÍKOVÁ, Hana; Martinovský, Martin: *Membership of Women in the Leading Learned Institutions in the 20th Century*. In: Štrbářová, Soňa; Stamhuis, Ida; Mojsejová, Kateřina (eds.). *Women scholars and institutions: proceedings of the international conference (Prague, June 8-11, 2003)*. Praha. Výzkumné centrum pro dějiny vědy. 2004. s. 189-221

CIDLINSKÁ, Kateřina; Linková, Marcela: *Ekonomie příslibu: pracovní nejistota a gender na počátku vědecké dráhy*. In: Linková, Marcela, et. al: *Nejisté vyhlídky: proměny vědecké profese z genderové perspektivy*. Praha: Sociologické nakladatelství. 2013. s. 51-80

ČERVINKOVÁ, Alice: *Nesnesitelná lehkost mobility: osobní a profesní biografie začínajících vědců a vědkyň*. In: Linková, Marcela, et. al: *Nejisté vyhlídky: proměny vědecké profese z genderové perspektivy*. Praha: Sociologické nakladatelství. 2013. s. 81-98

ČERVINKOVÁ, Alice: *Na vědecké dráze: příští zastávka „rodičovství“*. In: Šaldová, Kateřina (ed.): *Cesty labyrintem. O vědecké profesi, soukromém životě a jejich propojování*. Praha. Sociologický ústav Akademie věd ČR. 2007. s. 26-35

DURKHEIM, Émile: *Sociologie a filosofie: sociologie a sociální vědy*. Praha. Sociologické nakladatelství. 1998.

EZZY, Douglas: *Qualitative Analysis. Practice and Innovation*. Londýn. Routledge. 2002

FELT, Ulrike; Fochler, Maximilian: *Re-ordering Epistemic Living Spaces: On the Tacit Governance Effects of the Public Communication of Science*. In: Rödder, S., Franzen, M. and P. Weingart (eds): *The Sciences' Media Connection – Communication to the Public and its Repercussions. Sociology of the Sciences Yearbook 28*. Dordrecht. Springer. [online] 2012. s. 133-154. [cit. 2015-04-09] Dostupné z: https://sts.univie.ac.at/fileadmin/user_upload/dep_sciencestudies/pdf_files/Preprints/Felt_Fochler_Re-Ordering_Epistemic_V3_071011.pdf

FELT, Ulrike (ed): *Knowing and Living in Academic Research. Convergence and Heterogeneity in Research Cultures in the European Context*. Praha. Sociologický ústav Akademie věd České republiky. 2009

FELT, Ulrike; Fochler, Maximilian; Müller, Ruth: *Biography and/or career. Young researchers' perspectives on knowing and living in contemporary research*. Published by the Department of Social Studies of Science. University of Vienna. [online] 2012. [cit. 2015-04-09] Dostupné z: http://sciencestudies.univie.ac.at/fileadmin/user_upload/dep_sciencestudies/pdf_files/Preprint_s/Biography_Career_Preprint.pdf

FILÁČEK, Adolf: *Science Policy: A tool for coping with challenges*. *Teorie vědy*. [online]. 2009. Vol. XXXI, No. 3-4. s. 9-36 [cit. 2015-04-09]. Dostupné z: <http://teorievedy.flu.cas.cz/index.php/tv/article/view/36/31>

FILÁČEK, Adolf: *Science policy in the humanities*. *Teorie vědy*. [online]. 2005. Vol. XIV/XXVII, No. 1. s. 89-110 [cit. 2015-04-09]. Dostupné z: <http://www.kav.cas.cz/miranda2/export/sitesavcr/data.avcr.cz/kav/realizovane-projekty/files/theory-of-science-2005.pdf>

GILL, Rosalind: *Academics, Cultural Workers and Critical Labour Studies*. *Journal of Cultural Economy*. [online]. 2014. Vol.7, No.1. s.12-30 [cit. 2015-04-09]. Dostupné z: <http://dx.doi.org/10.1080/17530350.2013.861763>

HARLEY, Sandra; Muller-Carmen, Michael; Collin, Audrey: *From academic communities to managed organisations: The implications for academic careers in UK and German universities*. *Journal of Vocational Behavior*. [online]. 2004. Vol. 64. s. 329-345 [cit. 2015-03-24]. Dostupné z: <http://www.sciencedirect.com.ezproxy.is.cuni.cz/science/article/pii/S0001879103001246>

HARAWAY, Donna: *Modest Witness@Second Millennium*. In: Haraway, Donna: *Modest Witness@Second Millennium. FemaleMan Meets OncoMouse: Feminism and Technoscience*. New York: Routledge. 1997. s. 23-39

HAŠKOVÁ, Hana; Saxonberg, Steven; Murdák, Jiří: *Péče o nejmenší: boření mýtů*. Praha. Sociologické nakladatelství v koedici se Sociologickým ústavem AV ČR. 2012.

HENDL, Jan: *Kvalitativní výzkum. Základní teorie, metody a aplikace*. Praha. Portál. 2008

HERMANN, Tomáš; Olšáková, Doubravka (ed.): *Plánování socialistické vědy: dokumenty z roku 1960 ke stavu a rozvoji přírodních a technických věd v Československu*. Červený Kostelec. Mervart. 2013. 235 s.

HESSELS, Laurens K.; van Lente, Harro: *Re-thinking new knowledge production: A literature review and a research agenda*. Research Policy. [online] 2008. Vol. 37, No. 4. s. 740–760. [cit. 2015-04-09] Dostupné z: <http://www.sciencedirect.com.ezproxy.is.cuni.cz/science/article/pii/S0048733308000243#>

IVANCHEVA, Mariya P.: *The age of precarity and the new challenges of academic profession*. Studia Universitatis Babeş-Bolyai-Studia Europaea. [online]. 2015. No.1. s. 39-48 [cit. 2015-03-24]. Dostupné z: <http://www.ceeol.com/asp/issuedetails.aspx?issueid=605a635b-0e4b-4954-b107-8193ceee54f4&articleId=29917fab-73e7-4cce-9440-2240358391b1>

JANOUSKOVÁ, Klára: *Krkavčí matky?* In: Nosál, Igor (ed.): *Obrazy dětství v dnešní české společnosti: Studie ze sociologie dětství*. Brno: Barrister & Principal. 2004. s.13-56

KOVÁŘ, Pavel; Illnerová, Helena: *Čas pro světlo. Rozhovor s Pavlem Kovářem*. Praha. Portál. 2014.

KŘÍŽKOVÁ, Alena; Maříková, Hana; Dudová, Radka; Sloboda, Zdeněk: *The Conditions of Parenthood in Organisations: An International Comparison*. Czech Sociological Review. [online]. 2009. Vol.45, No.3. s. 519-547 [cit. 2015-03-24]. Dostupné z: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/e8c8dbc66779764509988af6929d8a492fb2f0a2_KRIZKOsoccas2009-3.pdf

LINKOVÁ, Marcela; Červinková, Alice: *“Vlastní laboratoř”: akademické trajektorie a gender v současných biovědách*. Gender, rovné příležitosti, výzkum. 2013. Vol. 14, No. 1. s. 15-26

LINKOVÁ, Marcela: *Instituce vědní politiky a gender aneb jak se z jasně naryšované cesty stává labyrint*. In: Šaldová, Kateřina (ed.): *Cesty labyrintem. O vědecké profesi, soukromém životě a jejich propojování*. Praha. Sociologický ústav Akademie věd ČR. 2007. s. 18-25

LINKOVÁ, Marcela: *Ženy ve vědě po roce 1989: český aktivismus a evropské debaty*. In: Linková, Marcela (ed.): *Trans/formace: gender, věda a společnost*. Praha. Sociologický ústav Akademie věd České republiky. 2007. s. 34-37

LINKOVÁ, Marcela, et. al: *Nejisté vyhlídky: proměny vědecké profese z genderové perspektivy*. Praha: Sociologické nakladatelství. 2013.

MÍŠKOVÁ, Alena: *Vývoj mimouniverzitní vědy v Československu a ČSAV po roce 1945*. In: Míšková, Alena; Franc, Martin; Kostlán, Antonín (eds.): *Bohemia docta: k historickým kořenům vědy v českých zemích*. Praha. Academia. 2010. s. 418-493.

MOTRENKO, Justyna: *Precarian in Academia. Atypical employment of researchers in the context of the science and higher education reforms*. Polish monthly journal on Social Policy. [online]. 2012. s. 22-26 [cit. 2015-03-24]. Dostupné z: https://www.ipiss.com.pl/wp-content/uploads/downloads/2013/06/ps_eng-2012.pdf#page=24

MUSILOVÁ, Dana: *Uplatnění absolventek vysokých škol v období První republiky*. In: Pokorná Magdaléna: *Semináře Výzkumného centra pro dějiny vědy z let 2000-2001*. (sv.3) Praha. Arenga. 2002. s. 171-181

NOWOTNY, Helga; Scott, Peter; Gibbons, Michael: *Introduction: 'Mode 2' Revisited: The New Production of Knowledge*. *Minerva: A Review of Science, Learning & Policy*. [online] 2003. Vol. 41, No. 3. s. 179-194 [cit. 2015-04-09]. Dostupné z: <http://web.ebscohost.com/ehost/detail/detail?sid=82545b66-8cbf-4180-abf4-ac1721a2d036%40sessionmgr4001&vid=0&hid=4206&bdata=Jmxhbmc9Y3Mmc2l0ZT1laG9zdC1saXZl#db=a9h&AN=10755542>

OLŠÁKOVÁ, Doubravka: *Československá věda a výzkum a centrální model plánování v letech 1946-1960*. *Dějiny Vědy a Techniky*. 2012. Vol. 45, No. 3. s.167-181

PABIAN, Petr: *Humbolt přichází z Kremlu: ideologie jednoty výzkumu a výuky v komunistickém Československu*. In: Šima, Karel; Pabian, Petr: *Ztracený Humboldtův ráj: ideologie jednoty výzkumu a výuky ve vysokém školství*. Praha. Sociologické nakladatelství. 2013. s. 61-97

PAČES, Václav: *The transformation of research and the Czech republic: The role of the Academy of sciences*. *Higher Education in Europe*. [online] 1995. Vol. 20, No. 4. s.114-116 [cit. 2015-04-09]. Dostupné z: <http://dx.doi.org/10.1080/0379772950200423>

PROVAZNÍK, Stanislav (a kol.): *Transformace vědy a výzkumu v České republice*. Praha. Filosofia. 1998.

PROVAZNÍK, Stanislav; Filáček, Adolf; Křížová-Frýdová, Eva; Loudín, Jiří; Machleidt, Petr: *Transformation of science and research in the Czech Republic: the emerging research systém and its role in the country's economic and cultural life*. Science and Public Policy. [online] 1998. Vol. 25, No. 1. s. 23-35 [cit. 2015-04-09]. Dostupné z: <http://spp.oxfordjournals.org/content/25/1/23.abstract>

ROSSITER, Margaret W.: *The Matthew Matilda Effect in Science*. Social Studies of Science. [online]. 1993, Vol. 23, No. 2. s. 325-341 [cit. 2015-03-24]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/285482>

SCHIMANK, Uwe: *Transformation of the Research Systems of Post-Communist Central and Eastern Europe: A Coincidence of Opportunities and Trouble*. Social Studies of Science. [online]. 1995. Vol. 25, No. 4. s. 633-653 [cit. 2015-04-09]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/285712>

SCHIEBINGER, Londa: *The History and Philosophy of Women in Science: A Review Essay*. Signs. [online]. 1987, Vol. 12, No. 2. s. 305-332 [cit. 2015-03-24]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/3173988>

SHINN, Terry: *Change or mutation? Reflections on the foundations of contemporary science*. Social Science Information. [online] 1999. Vol. 38. No.1. s. 149-176 [cit. 2015-04-09]. Dostupné z: <http://ssi.sagepub.com.ezproxy.is.cuni.cz/content/38/1/149>

STAMHUIS, Ida H.: *Historical Considerations on „Women scholars and institutions“*. In: Štrbáňová, Soňa; Stamhuis, Ida; Mojsejová, Kateřina (eds.). Women scholars and institutions: proceedings of the international conference (Prague, June 8-11, 2003). Praha. Výzkumné centrum pro dějiny vědy. 2004. s. 17-51

STÖCKELOVÁ, Tereza: *Politická a morální ekonomie vědy*. In: Stöckelová, Tereza (ed.): Akademické poznávání, vykazování a podnikání. Praha. Sociologické nakladatelství. 2009. s. 37-71

ŠALDOVÁ, Kateřina (ed.): *Cesty labyrintem. O vědecké profesi, soukromém životě a jejich propojování*. Praha. Sociologický ústav Akademie věd ČR. 2007.

ŠALDOVÁ, Kateřina; Tenglerová, Hana: *Tady je na dohodě vlastně úplně všechno. Příklady dobré praxe na cestách labyrintem sladování soukromého a profesního života*. In: Šaldová,

Kateřina (ed.): *Cesty labyrintem. O vědeckě profesĭ, soukroměm ťivotě a jejich propojování.* Praha. Sociologick ťstav Akademie věd ĀR. 2007. s. 36-41

ŠIMA, Karel: *Mĭjen a potkn vysokoškolskě a vědní politiky po roce 1989.* In: Šima, Karel; Pabian, Petr: *Ztracen Humboldtův ráj: ideologie jednoty výzkumu a výuky ve vysokěm ťkolstv.* Praha. Sociologickě nakladatelství. 2013. s. 97-114

ŠTRBAŇOV, Soňa: *The Institutional Position of Czech Women in Bohemia, 1860-1938.* In: ŠtrbaŇov, Soňa; Stamhuis, Ida; Mojsejová, Kateřina (eds.). *Women scholars and institutions: proceedings of the international conference (Prague, June 8-11, 2003).* Praha. Výzkumně centrum pro dějiny vědy. 2004. s. 69-101

ŠTRBAŇOV, Soňa: *Źeny ve vědě 1840-1989.* In: Linková, Marcela (ed.): *Trans/formace: gender, věda a spoleĥnost.* Praha. Sociologick ťstav Akademie věd Āesk republiky. 2007. s. 26-34

TENGLEROVÁ, Hana: *Postaven ťen v Āesk vědě. Monitorovací zpráva za rok 2012.* Praha. Sociologick ťstav Akademie věd Āesk republiky. 2014

TENGLEROVÁ, Hana: *Postaven ťen v Āesk vědě. Monitorovací zpráva za rok 2011.* Praha. Sociologick ťstav Akademie věd Āesk republiky. 2012

TENGLEROVÁ, Hana: *Postaven ťen v Āesk vědě a aktivity na jejich podporu. Monitorovací zpráva za rok 2010.* Praha. Sociologick ťstav Akademie věd Āesk republiky. 2011

TENGLEROVÁ, Hana: *Postaven ťen v Āesk vědě a aktivity na jejich podporu. Monitorovací zpráva za rok 2009.* Praha. Sociologick ťstav Akademie věd Āesk republiky. 2010

TENGLEROVÁ, Hana: *Postaven ťen v Āesk vědě a aktivity na jejich podporu. Monitorovací zpráva za rok 2008.* Praha. Sociologick ťstav Akademie věd Āesk republiky. 2008

VOHLÍDALOVÁ, Marta: *Vědkyně mezi dvěma mlýnskými kameny: o podmínkách kombinace pracovního ťivota a rodiĥovstv ve vědeckě profes.* In: Linková, Marcela, et. al: *Nejist vyhlídky: proměny vědeckě profes z genderov perspektivy.* Praha: Sociologickě nakladatelství. 2013. s. 99-126

ZIMAN, John: *Real Science: What it is, and What it means*. Cambridge. Cambridge University Press. 2000

WEBER, Max: *Metodologie, sociologie a politika*. Praha. OIKOYMENH. 1998.

Seznam příloh:

Příloha 1: Informovaný souhlas s rozhovorem a zpracováním osobních údajů

Příloha 2: Scénář polostrukturovaného rozhovoru I.

Příloha 3: Scénář polostrukturovaného rozhovoru II. (pro Ph.D.)

Příloha 1: Informovaný souhlas s rozhovorem a zpracováním osobních údajů

Název projektu: Životní strategie žen ve vědě

Kontaktní informace: Hana Novotná, hankanovotna@centrum.cz

Podmínky účasti na výzkumu a zpracování osobních údajů:

Účast na výzkumu zahrnuje poskytnutí přibližně hodinového rozhovoru o minulém a současném nastavení vědy a možností žen v ní. Rozhovor bude zaznamenán na nahrávací zařízení a následně bude přepsán do písemné formy. Po přepisu bude nahrávka rozhovoru smazána. Účast na rozhovoru je zcela dobrovolná. Během rozhovoru může respondentka kdykoliv odmítnout odpovídat na otázky, na které nechce odpovědět a má právo rozhovor kdykoliv ukončit.

Výzkumnice se zavazuje, že pořízená nahrávka bude důvěrná a bude přepsána tak, aby neobsahovala žádné osobní údaje, které by mohly zpětně identifikovat respondentku nebo další osoby. Respondentka má právo vyžádat si hotový přepis rozhovoru i finální výzkumnou zprávu. V případě připomínek ke zpracování osobních údajů je výzkumnice povinna podat respondentce vysvětlení nebo odstranit/ upravit připomínkovanou část.

Souhlas:

Souhlasím s účastí ve výzkumu a provedením rozhovoru. ANO   NE

Přeji si být informována o výsledcích výzkumu. ANO   NE

V Praze dne:

Jméno výzkumnice: ..... Podpis:

Jméno respondentky: ..... Podpis:

Příloha 2: Scénář polostrukturovaného rozhovoru I.

Představení projektu a výzkumného záměru.

Informovaný souhlas s rozhovorem a zpracováním osobních údajů.

Začátek vědecké kariéry

Rozhodnutí pro vědeckou kariéru?

1.1. Vzpomínáte si, jak jste se rozhodla pro vědeckou kariéru? Kdy to bylo? Prosím vyprávějte mi o tom.

Jaký byl Váš začátek kariéry?

2.1. Vzpomínáte si, na období kolem svého nástupu do...? Jak jste jej prožívala?

Vyprávějte prosím o svojí situaci při nástupu k vědecké kariéře. Co jste tehdy prožívala?

3.1. Jak jste prožívala svoji práci?

3.2. Vybavíte si, jakým způsobem tehdy probíhala vědecká práce? Co se po Vás chtělo?

3.3. Měla jste plány i soukromém životě?

Mateřství

Jak jste tehdy uvažovala o mateřství?

4.1. Vzpomínáte si, jak se tehdy společnost stavěla k mateřství?

4.2. Bylo normou mít děti? Jak se společnost dívala na bezdětné ženy?

4.3. Chtěla jste mít děti?

Co jste prožívala při těhotenství?

5.1. Mohla jste v průběhu těhotenství dále bádát? Omezovalo Vás nějak?

5.2. Byly nějaké úkoly/ pokusy/ akce, kterých jste se jako těhotná nemohla účastnit? Jak jste to prožívala?

5.3. Obávala jste se, že mateřství poškodí/zpomalí Vaší kariéru?

Co jste prožívala po narození dítěte?

6.1. Jak dlouho jste byla s dítětem doma? Plánovala jste být doma tak dlouho?

6.2. Jak dobu na mateřské vnímalo Vaše okolí?

6.3. Měla jste obavy z návratu do práce?

6.4. Snažila jste se „držet v obraze“? Sledovala jste pokrok v oblasti Vašeho zájmu?

Vzpomínáte si, co jste prožívala při návratu do práce?

7.1. Můžete si prosím vybavit, jaký byl Váš návrat do práce? Podařilo se Vám navázat?

7.2. Jak se Vám dařilo sladit péči o dítě/děti s prací? Jaké jste prožívala nesnáze? Jak jste situace řešila?

7.3. Pomáhal Vám někdo?

Současnost a reflexe

Jak vnímáte svoji situaci nyní?

8.1. Přemýšlela jste někdy, že byste něco na své kariéře změnila?

8.2. Myslíte si, že se rodičovství podepsalo na Vaší kariéře? Že by teď bylo něco jinak, kdyby jste neměla rodinu?

8.3. Myslíte si, že jste zvládla jak roli matky, tak roli vědkyně?

Jak vnímáte současnou situaci žen ve vědě?

9.1. Vnímáte nějaké změny v nastavení vědecké práce? Jaké? Čeho se týkají?

9.2. Co to znamená pro vědkyně, které by teď chtěly zakládat rodinu? Bylo to dříve jinak?

Jaké vnímáte problémy?

Příloha 3: Scénář polostrukturovaného rozhovoru II. (pro Ph.D.)

Představení projektu a výzkumného záměru.

Informovaný souhlas s rozhovorem a zpracováním osobních údajů.

Rozhodnutí pro vědeckou kariéru

1.1. Vzpomínáte si, jak jste se rozhodla pro vědeckou kariéru? Kdy to bylo? Prosím vyprávějte mi o tom.

Jaký byl Váš začátek kariéry?

2.1. Vzpomínáte si, na období kolem svého nástupu do...? Jak jste jej prožívala?

Vyprávějte prosím o svoji situaci. Co prožíváte?

3.1. Jak prožíváte svoji práci?

3.2. Jakým způsobem teď probíhá vědecká práce? Co se po Vás chce? Popište mi prosím Vaši pracovní náplň a výsledky.

3.3. Myslíte si, že způsob vědecké práce prošel nějakými změnami?

3.3. Máte plány i soukromém životě?

Mateřství

Jak nyní uvažujete o mateřství?

4.1. Myslíte si, že je možné být zároveň vědkyní i matkou? Proč to bylo možné dřív?

4.2. Plánujete mít děti? Proč? (Ne: Co vám brání?)

4.3. Myslíte si, že během mateřství budete moci dále bádát? Jak Vás omezí?

4.4. Je už teď něco, u čeho víte, že se toho nebudete moci jako matka/těhodná účastnit?

4.5. Obáváte se, že mateřství poškodí/zpomalí Vaší kariéru?

4.6. Jak dlouho si myslíte, že budete s dítětem doma? Proč zrovna takovou dobu?

Reflexe

Jak vnímáte současnou situaci žen ve vědě?

9.1. Vnímáte nějaké změny v nastavení vědecké práce? Jaké? Čeho se týkají?

9.2. Co to znamená pro vědkyně, které by teď chtěly zakládat rodinu? Bylo to dříve jinak?

Jaké vnímáte problémy?